

სინას მთის წმ. ეკატერინეს მონასტრის ქართულთა ეკლესიის
სულთა მატიაწე
(შექმნის ისტორია)

ისტორიული წყაროების მიხედვით, XV საუკუნიდან საქრისტიანოს წმინდა აღგილებში აშკარად შეიმჩნევა იერუსალიმელ და სინაელ ქართველ სასულიერო პირთა გააქტიურება და ქართველ მომლოცველთა მომრავლება. გახშირდა იქ არსებული ქართული ცენტრების შენარჩუნებისა და დახმარების მიზნით ქართველ მეფე-მთავართა და წარჩინებულთა მხრივ მნიშვნელოვანი შეწირულებათა ჩატანა, დაძველებული ეკლესია-მონასტრების განახლება და ახალი პატარა საქტიტორო მონასტრების მშენებლობა. ამის დამადასტურებელია ჯვარის მონასტრის აღაპებსა და სინას სულთა მატიაწეში შეტანილი ის მრავალრიცხოვანი აღაპ-მოსახსენებლები და ანდერძ-მინაწერები, რომლებიც იქაური ქართული ხელნაწერების კოლექციებს შემოუნახაეთ.

წმინდა მიწისა და სინას მთის ქრისტიანულ თემებს შორის ქართველთა პრივილეგირებულ მდგომარეობას მნიშვნელოვანწილად განაპირობებდა იმ დროისათვის შექმნილი ხელსაყრელი პოლიტიკური სიტუაცია. XIV საუკუნიდან მოყოლებული ვიდრე XVI საუკუნის დამდეგამდე პალესტინისა და სინას მთის ქართული სამონასტრო თემის სტატუსი და მდგომარეობა უშუალოდ იყო დამოკიდებული ეგვიპტის მამლუქთა სახელმწიფოს კარგ ურთიერთობაზე საქართველოს სამეფო-სამთავროებთან. მამლუქთა, განსაკუთრებით კი ჩრდილო-კავკასიური ჩერქეზული წარმომავლობის (ბურჯელი) დინასტიის (1382-1516 წწ.) სულთანთა კეთილგანწყობა პალესტინისა და სინას მთის ქართული ცენტრებისა და საქართველოდან იქ ჩასული პილიგრიმების მიმართ ელინდება იმ პრივილეგიებსა და იმუნიტეტში, რომლითაც ქართველები იმდროისათვის სარგებლობდნენ.¹

ამდენად, სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებული თვალსაზრისი (კეკელიძე, ლ. მენაბდე, ზ. ალექსიძე და სხვ.) თითქოს XV საუკუნიდან ქართველები სინაზე ადარ მოღვაწეობენ ნაკლებ სარწმუნო უნდა იყოს.²

რასაკვირველია, XIV-XVI საუკუნეებში ქართველთა მოღვაწეობა სინაზე, მითუმეტეს კი ბრწყინვალე X-XI საუკუნეებთან შედარებით, ბევრად მოკრძალებული იყო. აქაც, ისევე როგორც ახლო აღმოსავლეთისა და დასავლეთის იმდროინდელ ქართულ კერებში, ძირითადი მიზანი მემკვიდრეობით მიღებული ეკლესია-მონასტრების შენარჩუნება-განახლება და სამონასტრო მდიდარი ბიბლიოთეკების სისტემეტიზაცია-მოწესრიგება უნდა ყოფილიყო. გამოცოცხლებისა და გააქტიურების ეს ტენდენცია ზოგადი იყო იმდროისათვის როგორც

¹ გ. ჯაფარიძე, დიპლომატიური კონტაქტები საქართველოსა და ეგვიპტეს შორის XIV-XVI ს-ის დასაწყისში იერუსალიმში აღმოჩენილი არაბული დოკუმენტების მიხედვით. ქართული დიპლომატია. წელიწადური, I, თბილისი, 1994, გვ. 208-218.

² კ. კეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, I, თბილისი, 1951, გვ. 85; ლ. მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, II, თბილისი, 1980, გვ. 50; Z. Alexidze, The New Recensions of the "Conversion of Georgia" and "Lives of the 13 Syrian Fathers" Recently Discovered on Mt. Sinai, in: *Il Caucaso: Cerniera fra culture dal Mediterraneo alla Persia (secoli IV-XI)*, Spoleto, 1996, p. 409.

ქრისტიანული აღმოსავლეთის, ისე დასავლეთის ქართულ ცენტრებში. მაგ. ათონის მთაზე, ივირონში, მიუხედავად ბერძენთაგან ქართველთა შევიწროებისა, დანარჩენი ქართული კერების მსგავსად, გეზი აღებულ იქნა დრო-ჟამისაგან დაძველებული ეკლესია-სამლოცველოების და სამეურნეო ნააგებობების აშენება-აღდგენაზე, მონასტრის მდიდარი ბიბლიოთეკის მოწესრიგებასა და XIII-XVI საუკუნეების ისტორიის ამსახველი სამონასტრო ქრონიკის შექმნაზე.³

სინას მთაზე ქართველთა მოღვაწეობის გააქტიურების პროცესი განსაკუთრებით თვალნათლივ გამოჩნდა წმ. ეკატერინეს მონასტრის ქართული ხელნაწერების კოდიკოლოგიური შესწავლის პროცესში. გაირკვა, რომ XI-XIV საუკუნეებით დათარიღებულ, ხშირი ხმარებით დაზიანებულ და გაცვეთილ ხელნაწერებს ატყვია ხანგძლივი პრაქტიკული გამოყენების კვალი, რაც მიუთითებს სინას მთაზე ქართული ელემენტის აქტიურ ცხოვრებაზე როგორც მითითებულ საუკუნეებში, ისე შემდგომაც. მოგვიანებით სინაელ ქართველ მოღვაწეთა ერთ ჯგუფს თავს უდვია დაზიანებული ხელნაწერების რესტავრაცია-განახლება, თუმცა მათ ხელი არ უხლიათ იმდროისათვის ხმარებიდან გამოსული იერუსალიმური ლიტურგიკული პრაქტიკის ამსახველი ნუსხებისათვის. მათი ცალკეული ფურცლები, სხვაენოვან ნუსხათა ფრაგმენტებთან ერთად, მხოლოდ სარესტავრაციო მასალად იქნა გამოყენებული. ქართველთა განსაკუთრებულ ზრუნვას სინას ქართული კერისადმი ადასტურებს ამ ხელნაწერებზე დართული გვიანდელი მინაწერები, განსაკუთრებით კი XV საუკუნის პირველ მეოთხედში შედგენილი სინას მთის "სულთა მატთანე" ანუ მოსახსენებელი წიგნი.⁴

XV-XVI საუკუნეებში ქართველთა ცხოვრების თაობაზე წმ. ეკატერინეს მონასტერში მოგვითხრობენ როგორც უცხოელი პილიგრიმები, ასევე სინას

³ ამ თვალსაზრისით საინტერესო ჩანს ბ. ფონკიჩის დაკვირვება ათონის ივერთა მონასტრის ბიბლიოთეკის კუთვნილ რამდენიმე (სახელდობრ შვიდ) ბერძნულ ხელნაწერზე, რომლებიც იქიდან 1655 წელს არსენი სუხანოეს წამოუღია და ამჟამად რუსეთის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში ინახება. როგორც გაირკვა, ყველა ამ ხელნაწერის განახლება-შეკაზმვა უკავშირდება XV-XVI საუკუნეების მიჯნაზე ათონის წიგნსაცავის სისტემატიზაციასა და დაძველებული ხელნაწერების რესტავრაციას. ამას ადასტურებს ამ ხელნაწერების ფურცლებზე დატანილი ქართული აღნიშვნები, აგრეთვე იმ დროისათვის უკვე პრაქტიკულად გამოუყენებელი ქართული ხელნაწერებიდან სარესტავრაციოდ გამოყენებული პერგამენტის ფრაგმენტები (Б. Фонкич, Материалы для истории греческих средневековых библиотек. Библиотека Иверского монастыря на Афоне в конце XV — начале XVI века, *საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მაცნე*, 1970, №1, გვ. 193-194).

XV-XVI საუკუნეების მიჯნაზე ივირონში ჩატარებული სამუშაოები მნიშვნელოვანწილად უკავშირდებოდა საქართველოდან, განსაკუთრებით კი სამცხე-საათაბაგოდან მიღებულ დახმარებასა და თანდგომას. კ. კეკელიძის ეარაუდით, თეოდოსიოს მღვდელ-მონაზონი, რომელსაც XVI საუკუნის 10-იან წლებში გარკვეული სამუშაოები ჩატარებია ივირონის წიგნსაცავის მოსაწესრიგებლად, ქართველი მწიგნობარი უნდა ყოფილიყო. მასვე იმავედროულად საჭიროდ მიუჩნევია ივირონის XIII-XVI საუკუნეების ამსახველი ქრონიკის შედგენა, სადაც აღინიშნებოდა ყველა იმის დამსახურება, ეინც მონასტრისათვის იღვაწა (კ. კეკელიძე, მიტაცება ბერძენთა მიერ ქართული ლიტერატურული კერისა ათონზე და მისი მდგომარეობა მე-16-17 საუკუნეებში, წიგნში: კ. კეკელიძე, *ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან*, III, თბილისი, 1955, გვ. 69-86).

⁴ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, სინური კოლექცია, ნაკვ. III, შეადგინეს და დასაბუჯდად მოამზადეს რ. გვარამიამ, ელ. მეტრეველმა, ც. ჭანკიევმა, ლ. ხევსურიანმა, ლ. ჯღამიამ, თბილისი, 1987, გვ. 4; მ. კარანაძე, ქართული წიგნის უძის ისტორია, თბილისი, 2002, გვ. 33-34.

ნახევარკუნძულზე წმ. ეკატერინეს მონასტრისაკენ მიმავალ პილიგრიმთა მთავარ გზაზე არსებული ქართველ მლოცველთა წარწერები.⁵ 1483 წელს დომინიკანელ ბერს, ფელიქს ფაბრის წმ. ეკატერინეს მონასტერში წმინდა დედის ნაწილების თაყვანისცემისას ადგილობრივი ბერებისაგან შეუტყვია, რომ წმინდანის მარჯვენა ხელის მტევანი საქართველოში ინახებოდა.⁶ 1577-1592 წლებს შორის კი სინას მთისა და მისი შემოგარენის ლექსად დაწერილ აღწერილობაში როდოსის მიტროპოლიტი პაისიოსი აღნიშნავდა წმ. ეკატერინეს მონასტერში ეოს მარცხენა მხარეს, გალავნის მახლობლად მდებარე წმ. გიორგის სახელობის ეკლესიის არც თუ ისე დიდი ხნის წინ იბერიის მეფის საფასით აღდგენის თაობაზე.⁷

სინას ქართველთა სინოდის კოდიკოლოგიურ-ისტორიული ანალიზისა და მატიახის კრიტიკულად დადგენილი ტექსტის მომზდებისას დადგინდა მრავალი მნიშვნელოვანი ასპექტი. ამჯერად მხოლოდ ზოგიერთ მათგანზე გავამახვილებ ყურადღებას.

მატიანე, რომლის სრული სახელწოდებაა „*მოსახსენებელი და მატიახე პეტროსისა წმინდისა მონასტრისა, ღმრთისა დამყარებულისა სინისაჲ*“, ეკუთვნოდა სინას მთის წმ. ეკატერინეს მონასტრის ქართულ კრებულს. სინაზე შევედრებულ პირთა ხსენებები კი ყოველ შაბათს იკითხებოდა იქ მდებარე ქართველთა ეკლესიაში.

კრებულის ძირითადი ტექსტის ბოლოში, ზოგადი დღესასწაულების „გამოავლინებების“ დასასრულს, დართულია გადამწერის ანდერძი, საიდანაც ირკვევა, რომ ხელნაწერი სინას წმ. ეკატერინეს მონასტრის ქართველთა ეკლესიის ბიბლიოთეკას ეკუთვნოდა. ამის თაობაზე ვიგებთ ანდერძის კრულობითი ნაწილიდან, სადაც დამწერი რისხავს ყველა იმას, ვინც ხელნაწერს ეკლესიიდან გაიტანდა ან სინადან წაიღებდა („... ვინცა ესე წიგნი ქართველთ ეკლესიით გამოიღოს, ანუ სხუასა ეკლესიისა სენაკსა შინა დამალოს, კრულმცა არს ცათა შინა და ქუეყანასა ზედა გაუცსნელად... ისხენ საწიგნეთა ზედა, ვის უნდენ, იკმარნეს, ვის არა, მშვიდობაჲ მის თანა... და შენ ქართველო მლოცაო, ვინცა ესე წიგნი სინით წაიღო, შენიმცა ღოცეაჲ იმრუსალემისაჲ, გინა სინისაჲ მაქასმცა

⁵ M. Stone, *The Armenian Inscriptions from the Sinai. With Appendixes on the Georgian and Latin Inscriptions by M. van Esbroeck and W. Adler* (Cambridge, MA, 1982), p. 171-179, 243-249.

⁶ Felix Faber, *Evagatorium in Terrae Sanctae, Arabiae, et Egypti Peregrinationem*, Stuttgart, 1843-49; იხ. აგრეთვე, H.F.M. Prescott, *Once to Sinai: The further Pilgrimage of Frair Felix Fabbri*, London, 1957. ფაბრის ამ ცნობას გრ. ფერაძე შეცდომით უკავშირებს ზებალდტ რიტერ უმცროსს, რომელიც სინაზე 1479 წელს იმყოფებოდა (გრ. ფერაძე, უცხოელ პილიგრიმთა ცნობები პალესტინის ქართველი ბერებისა და ქართული მონასტრების შესახებ, თბილისი, 1995, გვ. 119, შენ. 369).

გამორიცხული არა არის, რომ სინადან ეელოგიად წაღებული ერთ-ერთი უდიდესი სიწმინდე – წმ. ეკატერინეს მარჯვენა ხელი ქართველებმა წაიღეს წმ. ეკატერინეს მონასტრის მეტოქეში თბილისში ან შესაძლოა იერუსალიმში წმ. ეკატერინეს მონასტერშიც კი, რომელიც ფანასკერტელ-ციციშვილთა და თავხელიძე-მაჩაბელთა მიერ ასევე სინას წმ. ეკატერინეს მეტოქად უნდა ყოფილიყო დაარსებული (დ. კლდიაშვილი, სინას სულთა მატიახე : ფანასკერტელ-ციციშვილთა საქტიტორო მოღვაწეობა წმინდა მიწასა და სინაზე, კრებულში: ანამკი. ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი, თბილისი, 2002, გვ. 235-236, შენ. 28..

⁷ Паисий Агиапостолит, митр. Родосский, *Описание святой горы Синайской и ее окрестностей*, Изд. А. И. Пападопуло-Керамевсом и перев. Г.С. Дестунисом, СПб., 1891, с. 129.

ლოცვად შეგვრაცხვის, მამაო. ვინცა რას სწერდეთ გაიღეთ და მერმე ეკლესიადვე მოიღეთ" – Sin. 77, 191r-v).

წმ. ეკატერინეს მონასტრის თუ რომელი სამლოცველო იგულისხმება ქართველთა ეკლესიაში ცნობილი ხდება XII-XIV საუკუნეებით დათარიღებული ქართულ-არაბული მინაწერებიდან, რომლებიც სინური კოლექციის ქართული ხელნაწერების ერთ ნაწილს (Sin. 69, 74) შემოუნახავს. ამ მინაწერების თანახმად, ქართველთა ეკლესიაში წმ. ეკატერინეს მონასტერში (იუსტინიანეს) გალავანთან მდებარე წმ. გიორგი მთავარმოწამის ეკლესია უნდა იგულისხმებოდეს. Sin. 74 ხელნაწერის (საწელიწდო სახარება) არაბულ ენაზე შესრულებულ მინაწერში გერმანე ეპისკოპოსი პირდაპირ აღნიშნავს წმ. გიორგის ეკლესიის მეზობლად მდებარე სენაკების ქართველი ბერების კუთვნილების თაობაზე და მიუთითებს, რომ "... არავის არა აქვს ღეთისაგან (მონიჭებული) უფლება იცხოვროს მათში, თვინიერ ქართველი ბერებისა. როდესაც მათგან არავინ იქნება (იქ), დაკეტილი იყოს, ვიდრე არ მოვლენ (ქართველები)".⁸

ამდენად, სულთა მატთანე წმ. გიორგი მთავარმოწამის სახელობის ქართველთა იმ ეკლესიის საკუთრება უნდა ყოფილიყო, რომელიც XII საუკუნის დამდეგს დავით IV (1089-1125) აღმაშენებლის მიერ იქნა აგებული. დავითის მიერ წმ. ეკატერინეს მონასტერში ეკლესიის აგებისა და იქ საეკლესიო წიგნების გაგზავნის შესახებ მისი ისტორიკოსი საგანგებოდ მოგვითხრობს.⁹ ცნობას იმეორებს ქართლის ცხოვრების ძველი სომხური თარგმანიც.¹⁰ დავითის მიერ ახლად აგებული ეკლესიისათვის წიგნების გაგზავნის ფაქტს ასევე ადასტურებს ორ სინურ ხელნაწერზე (Sin. 10 და 70) დართული ანდერძ-მინაწერი. ერთ-ერთ მათგანს, საწელიწდო სამოციქულოს (Sin. 10) შემოუნახავს თავად დავით IV-ის ავტოგრაფული ჩანაწერი, რომელიც მის მიერ სინას მთაზე ხელნაწერის გაგზავნის შესახებ მოგვითხრობს.¹¹ ასევე კარგადაა ცნობილი წმ. ეკატერინეს მონასტერში დაცული ფერწერული ხატი, რომელზეც წმ. გიორგის, როგორც უფლისადმი მეოხის გეერდით წარმოდგენილია ახალგაზრდა ბაგრატიონი მეფე. საიმპერატორო ბისონითა და ღორონით მოსილ მეფეს (რომელიც ბერძნულ და ქართულ ენებზე შესრულებული განმარტებითი წარწერების მიხედვით დავით IV აღმაშენებელია) ხელში ძალაუფლების ინსიგნიები – ლაბარუმი და ქრისობულა უჭირავს (პ. უსპენსკის აზრით, ეს ის ქრისობულა უნდა იყოს, რომელიც ქართველ მეფეს სინაზე ეკლესიის აგებასთან დაკავშირებით უნდა

⁸ Sin. 74, 194r; მინაწერი ამოიკითხა და თარგმანი ეკუთვნის რ. გვარამიას – იხ. რ. გვარამია, ქართული სინური ხელნაწერების არაბული მინაწერები. მრავალთაეი, IX, თბილისი, 1981, გვ. 81-82.

⁹ დავითის ისტორიკოსის ცნობით, დავითმა „მთასა სინასა, სადა იხილეს ღმერთი მოსე და ელია, აღაშენა მონასტერი, და წარსცა ოქრო მრავალათასეული, და მოსაკიდელნი, ოქსინონი, და წიგნები, საეკლესიო სრულებით და სამსახურებელი სიწმინდეთა ოქროსა რჩეულისა“ (დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, ქართლის ცხოვრება, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, ტ. I, თბილისი, 1955, გვ. 352-353).

¹⁰ ქართლის ცხოვრების ძველი სომხური თარგმანი, ქართული ტექსტი და ძველი სომხური თარგმანი გამოკელევეითა და ლექსიკონით გამოსცა ილ. აბულაძემ, თბილისი, 1953, გვ. 253.

¹¹ სინური კოლექციის ხელნაწერში გამოვლენილი დავით IV აღმაშენებლის ავტოგრაფის შესახებ იხ. დ. კლდიაშვილი, სინის მთის წმ. გიორგის ხატი დავით აღმაშენებლის პორტრეტული გამოსახულებით, *მრავალთაეი*, XV, 1989, გვ. 127-128; D. Kldiashvili, L'icône de Saint Georges du Mont Sinai avec le portrait de David Agmashenebeli, *Revue des études géorgiennes et caucasiennes*, N5 (1989), 118-120.

გაეგზავნა)¹². ხატი 1104 წლის ახლო ხანებში, დავითის მიერ წმ. გიორგის ეკლესიის აგებასთან დაკავშირებით ჩანს შესრულებული. დავით IV-ის, როგორც მაშენებლის გამორჩეულობაზე ასევე მიუთითებს XIX საუკუნეში სინას მთაზე გაერცვლებული ტრადიცია, რომელიც მის სახელთან აიგივებდა ქართველებთან დაკავშირებულ რამდენიმე ეკლესიას ქორების მთასა და ლეჯის ველზე.¹³ ისიც ნიშანდობლივია, რომ სწორედ სინური კოლექციის ერთ-ერთმა ხელნაწერმა, XII-XIII საუკუნეებით დათარიღებულმა საბაწმინდურმა ტიპიკონმა (Sin. 83) შემოგვინახა ერთ-ერთი ადრეული ჩანაწერი დავითის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით (24 იანვრის განგების გასწვრივ კიდევ, ტექსტისაგან განსხვავებული ხელით მიწერილია: "თ(უე)სა იანვარსა კდ (24) მიიცვალა კეთილად მოკსენებული დავით, მეფე ქართველთაჲ" – 42v).¹⁴

დავითის, როგორც ქტიტორის ღვაწლმა სინას მთის ქართული კრებულის წინაშე, ბუნებრივია, უპირველეს ყოვლისა ასახვა წმ. ეკატერინეს მონასტრის სულთა მატიაზეში პოვა. მისი ხსენება შეტანილია მატიანის დასაწყისში, საქტიტორო რიგში, მეფეების, მირიანისა და ვახტანგ გორგასლის შემდგომ. მატიანის დამწერი დავითს "აღმაშენებლად" (ამ შემთხვევაში "მაშენებლად") იხსენიებს,¹⁵ თავად მოსახსენებელს კი მატიანის ტექსტის წერილი ნუსხურისაგან საგანგებოდ გამორჩეული მსხვილი გრაფემებით წერს.

ბოლო მონაცემებით, სინას მთაზე ქართველები VI საუკუნიდან (შესაძლოა უფრო ადრეული ხანიდანაც) ჩანან. IX საუკუნიდან სინაზე კულტურულ-შემოქმედებით მოღვაწეობას აგრძელებენ პალესტინის სავანეებიდან ჩასული ქართველი მწიგნობრები, რომელთაც თან ჩააქეთ იქაური ქართული ბიბლიოთეკები. ეპიგრაფიკული ძეგლები და სინური ქართული კოლექციის ხელნაწერების კოლოფონები ადრეულ ხანაში სინას მთაზე ქართველთა მკვიდრობის რამდენიმე ასეთ ადგილს ადასტურებს, ესენია: მთასა წმიდასა სინასა საყოფელი წმიდისა მოსესი/მოსეს ეკლესია (IX-X სს.), ქორების მთაზე წმ. ილიას ეკლესიის მახლობლად მდებარე ღმრთისმშობლის სახელობის ეკლესია (XII-XIII სს.), სინას წმ. იოვანე (ღვთისმეტყველის) ქართველთა ეკლესია (X ს.), ნეტარი კვირიკეს სამოღვაწეო ქვაბი და სხე.

XII საუკუნიდან მოკიდებული სინას მთის ქართული სათვისტომო ძირითადად დავით აღმაშენებლის მიერ წმ. ეკატერინეს მონასტერში აგებულ წმ. გიორგი მთავარმოწამის ეკლესიასა და მის მიმდებარე სენაკებში მკვიდრდება.¹⁶

¹² П. Успенский, Первое путешествие в Синайский монастырь в 1845 году, СПб., 1856, с. 167.

¹³ П. Успенский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 188-196; А. Цагарели, Памятники грузинской старины в Святой Земле и на Синае, *Православный Палестинский Сборник*, т. IV, вып. 1 (1888), с. 131-132; დ. კლდიაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 131.

¹⁴ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, სინური კოლექცია, III, გვ. 180.

¹⁵ "აღმაშენებელი" ამ შემთხვევაში უნდა გულისხმობდეს "მაშენებელს". სწორედ ასევე იწოდება ჯვარის მონასტრის მაშენებელი და მისი პირველი წინამძღვარი პროხორე სინას სულთა მატიანის მოსახსენებელში ("პროხორე ჯვარისა აღმაშენებელისა საუკუნო იყავნ ცხენება მისი – Sin. 77, 197r). "აღმაშენებელი" დავითის მიმართ მოსახსენებელში ასევე "მაშენებლის" მნიშვნელობით უნდა იხმარებოდეს.

¹⁶ 1883 წელს, წმ. ეკატერინეს მონასტერში ა. ცაგარელის სტუმრობისას, ქართველთა კუთვნილი წმ. იოვანე ღვთისმეტყველისა და წმ. გიორგი მთავარმოწამის ეკლესიები მოქმედი აღარ ყოფილა. მკვლევარის გადმოცემით, ამ ორი სამლოცველოთაგან ერთ-ერთში 1830-იან წლებში არაბის ბერი მოუკლავს, რის შემდეგაც მასში ღვთისმსახურება შემწყდარა. მეორე სამლოცველო კი სიძველის გამო დანგრეულა (А. Цагарели, დასახ. ნაშრომი, გვ. 217 და შემდ.).

რამდენადმე უფრო მოგვიანოდ, XIV-XV საუკუნეებში აქ უნდა მოეყარა თავი სინას მთის სხვადასხვა სავანეებში ქართველ ბერ-მონაზონთა კუთვნილ უძველეს ხელნაწერებს. დღეისათვის, მიუხედავად მნიშვნელოვანი დანაკლისისა, წმ. ეკატერინეს მონასტერში დაცული ქართულ ხელნაწერთა კოლექცია ერთ-ერთი უძველესი და უმდიდრესი საზღვარგარეთის ქართულ კოლექციებს შორის. წმ. გიორგი მთავარმოწამის ეკლესიის კრებულის წიაღშივე შეიქმნა სინაზე შევედრებულ ქართველთა მოსახსენებელი წიგნი ანუ სულთა მატიანე.

მატიანე საგალობელთა კრებულის დამოუკიდებელ ნაწილს წარმოადგენს. იგი ბოლოში ერთვის სინური ქართული კოლექციის ქაღალდზე ნაწერ ხელნაწერ კრებულს – Sin. 77 (უკანა გვერდები 192r-205v; ფურცლის საშუალო ზომაა 16,5x13). ხელნაწერი ტყავგადაკრულ ხის ედაში ყოფილა ჩასმული. აღ. ცაგარელის გადმოცემით, კრებულის ძირითადი ტექსტი ხშირი ხმარებისაგან საკმაოდ გაცვეთილ, კიდევბაქონილ ბომბიციჩის ქაღალდზე ყოფილა შესრულებული, მასზე დართული თოთხმეტგვერდიან რეეულში ნაწერი სულთა მატიანე კი შედარებით ახალ თეთრ ქაღალდზე.¹⁷ სინას ქართული კოლექციის ხელნაწერთა აღწერილობებში ხელნაწერის ძირითადი ნაწილი XIII-XIV საუკუნეებით არის დათარიღებული.

არსებობს სინას მთის სულთა მატიანის ტექსტის ორი გამოცემა: აღ. ცაგარელისეული – ნაწილობრივი¹⁸ და ივ. ჯავახიშვილისეული – სრული.¹⁹ მატიანის დასასრულს (209v) შემორჩენილია აღ. ცაგარელის 1883 წლის 16 თებერვლით დათარიღებული მინაწერი: „ესე წიგნი განიხილა, რუსეთიდან მოსულმა, 16 ფებრ. 1883 წ. სინას მთას“. მოგვიანებით, სინაზე 1902 წლის ექსპედიციის დროს ივ. ჯავახიშვილს შესაძლებლობა მიეცა გადმოეწერა მატიანის სრული ტექსტი, მაგრამ მისი გამოცემა და შესწავლა არ დასცალდა. ეს გადმონაწერი 1947 წელს დამატების სახით დაერთო უკვე ივ. ჯავახიშვილის გარდაცვალების შემდგომ მომზადებულ "სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობას". ამ გამოცემაში, მართალია, მატიანის ძირითადი ტექსტი და შემდეგდროინდელ შემავსებელთა ჩამატებები გამოყოფილია განსხვავებული შრიფტით, მაგრამ არაფერია ნათქვამი თავად ძეგლის, მით უმეტეს შემავსებელთა მიერ შემდგომ ჩამატებული მოსახსენებლებელთა ფენების დათარიღების თაობაზე.

რაც შეეხება მატიანის დათარიღებას, ამის თაობაზე საკმაოდ ურთიერთგამომრიცხავი მოსაზრებები არსებობს. თავის დროზე აღ. ცაგარელმა ხელნაწერი კრებული XIII-XIV საუკუნეებით დაათარიღა, ხოლო მასზე დართული მატიანე ზოგადად XIV-XVI საუკუნეებში მიიჩნია შედგენილად.²⁰ იგივე და-

ნიშანდობლივია, რომ წმ. ეკატერინეს მონასტერში 1975 წელს გაჩენილი ხანძრის შემდგომ, სარესტავრაციო-გაწმენდითი სამუშაოებისას სწორედ ესოთხრედილი ნაწილი (იუსტინიანესეულ კედელთან), დანგრეული წმ. გიორგის სამლოცველოს ადგილზე, შემთხვევით მიაგნეს გაუქმებულ ქვედა სათაესს, სადაც ბერძნულ, სირიულ, არაბულ, და სლავურ ხელნაწერთან ერთად აღმოჩნდა ძველ ქართული ხელნაწერების უძველესი დიდი კოლექცია (შდრ. K. Manafis ed., *Sinai. Treasures of the Monastery of Saint Catherine* (Athens, 1990), p. 359, 394-395; O. Baddeley & E. Brunner eds., *The Monastery of Saint Catherine* (London, 1991), p. 85-89; Z. Alexidze, *The New Recensions of the "Conversion of Georgia"*, გვ. 409-421).

¹⁷ A. Цагарели, დასახ. ნაშრომი, გვ. 218.

¹⁸ იქვე.

¹⁹ ივ. ჯავახიშვილი, სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, თბილისი, 1947, გვ. 241-251; იხ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Q-700 (სინის მთის ხელნაწერთა აღწერილობის ივ. ჯავახიშვილის ავტოგრაფი).

²⁰ A. Цагарели, Памятники грузинской старины, გვ. 218.

თარიღება მოგვცა ე. ბენეშევიჩმა სინას სიძველეების არქეოლოგიურ და პალეოგრაფიულ კატალოგში.²¹ მატიანის ტექსტის გამომცემელს, ივ. ჯავახიშვილს მატიანის დათარიღების თაობაზე აზრის გამოთქმის საშუალება არ მიეცა. ელ. მეტრეველი, ჩვენს ხელთ არსებულ სულთა მატიანეებიდან სინას სულთა მატიანეს ერთ-ერთ უძველესად მიიჩნევს. მისი დასკვნით, "... ყველაზე ძველია და ამიტომ ფორმის თვალსაზრისით ყველაზე უფრო გამოკეთილი "სინას მონასტრის სულთა მატიანე" და "ნიკორწმინდის სულთა მატიანე"... ჯვრის მონასტრის სულთა მატიანე კი უფრო გვიანდელია და ამიტომ არ მისდევს ზუსტად "სინის სულთა მატიანის" გეგმას".²² სინას მატიანეს ასევე უძველესად მიიჩნევდა ლ. მენაბდე.²³ სინას ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობაში კი ხელნაწერი (Sin. 77), რომლის ერთ-ერთ დამოუკიდებელ ნაწილსაც წარმოადგენს სინას სულთა მატიანე, დათარიღებულია XIII-XIV საუკუნეებით. მოგვიანებით, ეს დათარიღება გაურცელდა მატიანის ძირითად ტექსტზედაც.²⁴ ამგვარადეა დათარიღებული სინური ძველი კოლექციის "აღწერილობაში" ის ხელნაწერები, რომლებიც მატიანის შემდგენელის, ელია - ყოფილი ელისე ნიდანისძის მიერ არის გადანუსხული.²⁵

მატიანის ტექსტის უძველესი და ძირითადი ნაწილი XIV-XV საუკუნეებისათვის დამახასიათებელი წერილი მწიგნობრული ნუსხა-ხუცური დამწერლობით არის შესრულებული. შესავლის, მატიანის სათაურის, დაბოლოების, თითოეული ნაკვეთისა თუ ცალკეული მოსახსენებლის დასაწყისი ასო სინგურით არის ჩაწერილი. ამ თვალსაზრისით მატიანის ძირითადი ტექსტის გამოყოფა შემდგომდროინდელ შემავსებელთა სხვადასხვა ხელით ჩაწერილი მოსახსენებელთა ფენებისაგან არც თუ ისე რთულია.

სულთა მატიანის სათაურისა და შესავალი ნაწილის თანახმად, ყოველ შაბათს წმ. ეკატერინეს მონასტრის ქართველთა ეკლესიაში აღევლინებოდა ღოცვა ქართველთა მეფის „სიმტკიცის, ძლევისა, დამყარებისა, და ცხოვრებისა, მშველობისა, სიმრთელისა, და ცხოვრებისათვის“, აგრეთვე იქ შევედრებულათათვის, კრებულის წევრთათვის და წინაპართათვის. მატიანის შესავალი ნაწილი დაწერილი ჩანს მიცვალებულთა და ცოცხალთა იმ მოსახსენებლების ანუ დიპტიქების გათვალისწინებითა და გავლენით, რომლებიც ჟამისწირვის აუცილებელსა და განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს.²⁶ სინაზე მკვიდრი ქართველი ბერ-მონაზვნებისათვის ჟამისწირვის მსახურებისას ქართველი მეფისა და სახელმწიფოს საგანგებო ღოცვაში მოხსენიება, რომ ტრადიციული ხასიათისა

²¹ Памятники Синая, археологические и палеографические, вып. I, под. ред. В.Н. Бенешевича, Ленинград, 1925, с. LV.

²² ელ. მეტრეველი, მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის (XI-XVII სს.), თბილისი, 1962, გვ. 10-11, 33-37. მკვლევარმა სინას სულთა მატიანე განიხილა მოსახსენებელთა ტიპებთან დაკავშირებით. მანვე, იერუსალიმის ჯვარის მამათა ქრონოლოგიის დადგენის მიზნით, შეისწავლა მატიანეში შემონახული ჯვარის მონასტრის წინამძღვრების ადრეული ხანის მოსახსენებლები (იქვე).

²³ ლ. მენაბდე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 49-69.

²⁴ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, სინური კოლექცია, III, გვ. 150.

²⁵ მ. კარანაძე, რომელმაც სინური კოლექციის ქართული ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერების ნაწილი ქართული ხელნაწერი წიგნის ყდის ისტორიასთან დაკავშირებით შეისწავლა, ელია ნიდანისძეს XIV საუკუნის პირველი ნახევრის მოღვაწედ მიიჩნევს (იხ. მ. კარანაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 33).

²⁶ ნ. ქაჯაია, ბასილი კესარიელის თხზულებათა ძველი ქართული თარგმანები, თბილისი, 1992, გვ. 111-112, 134, 274-276, 291-294.

უნდა ყოფილიყო, ჩანს იმ კათოლიკე კეერექსით, რომელიც ჩართულია სინური კოლექციის X საუკუნის ერთ-ერთ ლიტურგიკულ კრებულში (Sin. 54). ესაა სავედრებელი „ქართლისა მშვედობისა, საზღვართა განგებისა, მეფეთა და მთავართა დაწყნარებისა, მტერთა გარემოქცევისა, ტყუეთა მიქცევისა, ჟამთა დაწყნარებისა, ქრისტიანობის დამტკიცებისათვის“²⁷ მას თავისი მუხტითა და აქტუალობით დღესაც არ დაუკარგავს თავისი მნიშვნელობა.

სინას სულთა მატთანე ფორმის თვალსაზრისით გარკვეული გეგმის მიხედვითაა შედგენილი, რაც მას გამოკვეთილი "ისტორიული და ლიტერატურული ძეგლის" ხასიათს ანიჭებს.²⁸ მატთანეში, შესაეალის (193r), სათაურის (194r) და დაბოლოების (204r) გარდა, შესულია ცალკეული ნაკვეთები, რომლებიც ერთმანეთისაგან გამოყოფილია სათაურით – "მოკსენებისა და განსუშნებისათვის". თითოეულ ნაკვეთში მატთანის შემდგენი დამსახურების, ქრონოლოგიური და წოდებრივი პრინციპების მეტნაკლები დაცვითა და სიზუსტით ცდილობს შეიტანოს მაშენებელთა, მეფეთა და დედოფალთა, მთავართა, მთავარეპიკოპოსთა, ქართლისა და აფხაზეთის კათალიკოზთა, იერუსალიმის ჯვარის მამათა და სინაზე შევედრებულ სასულიერო თუ საერო პირთა მოსახსენებლები.

თავდაპირველად მატთანის თავსა და ბოლოში, ისევე როგორც ნაკვეთებსა და ნაკვეთში შეტანილ მოსახსენებლებს შორის, დატოვებული ყოფილა თავისუფალი გვერდები (192r-v, 195r-v) და ადგილები, რათა დროთა განმავლობაში ახალი მოსახსენებლების ჩაწერის საშუალება ყოფილიყო. მატთანის შედგენის ახლო ხანებიდანვე შემაესებელთა მიერ დაწყებული ტექსტში დატოვებული თავისუფალი ადგილების ნუსხურითა და მხედრულით შესრულებული მოსახსენებლებით შეესება. ჩანამატი მოსახსენებლების ჩაწერა მატთანეში ხშირ შემთხვევაში უსისტემოდ, განკუთვნილი ნაკვეთების გაუთვალისწინებლად ხდებოდა. პალეოგრაფიული დაკვირვების შემდგომ, მატთანის ძირითადი ტექსტიდან გამოიყო სხვადასხვა დროს ნუსხურითა და მხედრულით შესრულებული მოსახსენებელთა ექვსი ფენა. მათგან ყველაზე გვიანია და მატთანის ზედა ქრონოლოგიურ მიჯნას განსაზღვრავს XVI საუკუნის ჩახვეული მხედრულით, დამახასიეთებელი ა-მეტობით, ხანცთელი მღვდელმონაზონის, მარკოზ მარაკისძის მიერ შესრულებული მრავალრიცხოვანი მოსახსენებლები, რომლებიც XVI საუკუნის შუახანებით თარიღდება.²⁹

სინას სულთა მატთანის თავდაპირველი ტექსტი, ადრეული ხანის მეფეთა, დედოფალთა (IV–XII სს.) და ჯვარის მამათა (XI საუკუნის 60-იანი წლებიდან XIII საუკუნის ჩათვლით) მოსახსენებლების გარდა, ძირითადად შეიცავს XIII–XV საუკუნეების პირველი ნახევრის ისტორიულ პირთა მოსახსენებლებს; ამ ჯგუფში მოხსენიებული სასულიერო და საერო პირები ასევე გვხვდებიან ჯვარის მონასტრის აღაპებსა და იერუსალიმურ ხელნაწერთა ანდერძ-მოსახსენებლებში. იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის მამების იოსებისა (XIV საუკუნის დამდეგი – XV საუკუნის დასაწყისი) და პიმენ მაწყვერელის (XV საუკუნის პირველი მეოთხედი), აგრეთვე აღბუდა I (XIV საუკუნის 60-80-იანი წწ.) და ივანე (1391-1444) სამცხის ათაბაგებისა და მეფეთა ზოგიერთი მოსახსენებლის გათვალისწინებით, მატთანე XV საუკუნის პირველ ათწლეულში უნდა მივიჩნიოთ

²⁷ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, სინური კოლექცია, III, გვ. 59.

²⁸ ე. მეტრეველი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 10-11.

²⁹ დ. კლდიაშვილი, სინას სულთა მატთანე (მარკოზი – ხანცთის სამრეკლოს მაშენებელი და სინას სულთა მატთანის ბოლო შემაესებელი), *ლიტერატურა და ხელოვნება*, 1999, №3, გვ. 47-77.

შედგენილად.³⁰ რაც შეეხება შემდეგდროინდელ შემავსებელთა მიერ სხვადასხვა ხელით ჩაწერილ მოსახსენებლებს, მათი შეტანა მატიანეში, როგორც გაირკვა, XV საუკუნის დასაწყისიდან მოკიდებული XVI საუკუნის პირველი ნახევრის ჩათვლით ხდებოდა (მათი ზედა ქრონოლოგიური ზღვარი, ყვარყვარე III ათაბაგისა (1516-1535) და მისი ძეების – მზეჭაბუკისა (†1535) და ქაიხოსროს (1545-1573) მიხედვით, XVI საუკუნის მეორე მეოთხედის მიწურულით განისაზღვრება).

მიუხედავად იმისა, რომ მატიანე შედგენილია XV საუკუნის დასაწყისში, მას ქრონოლოგიური განზიდულობა და მასალების სიმდიდრე ახასიათებს. მასში ფართოდ არიან წარმოდგენილნი სხვადასხვა ისტორიული ეპოქის საერო თუ სასულიერო წრეების ადამიანები მოყოლებული IV საუკუნიდან XVI საუკუნის პირველი ნახევრის ჩათვლით. თავისი შინაარსით, გარეგნული ფორმითა და შექმნის დროის თვალსაზრისით კი იგი ყველაზე ახლოს დგას გერგეტის სამეპის მატიანესთან, რომელიც დამოუკიდებელი ხელნაწერი წიგნის სახით არის გაფორმებული.³¹ სინას სულთა მატიანეში, რომელიც XV საუკუნის დასაწყისს განეკუთვნება, ძველი პალესტინური მოსახსენებელი და სააღაპე წიგნებიდან და მოსახსენიებელ პირთა სიებიდან (რომელიც ყველა დიდ მონასტერს ჰქონდა) უნდა იყოს შეტანილი მაშენებელთა და მეფე-დედოფალთა მოსახსენებელთა ძველი ფენა, ქართლის და აფხაზეთის კათალიკოსთა, ჯვარის მონასტრის მამების რიგი და ზოგიერთი კერძო მოსახსენებელი.

სინას სულთა მატიანის ძირითად ტექსტში ცალკე ნაკვეთადაა შესული ჩიდანისძეთა სახლისათვის განკუთვნილი ვრცელი მოსახსენებელი, საიდანაც ირკვევა, რომ მატიანე ელია ყოფილი ელისე ჩიდანისძეს შეუდგენია. მოსახსენებელი გვაცნობს მოძღუარ დიონისე ჩიდანისძეს, მის მეუღლე – ყოფილს მართას და ძეებს იოვანესა და "მატიანის ჴელითა მწერელს" ელია – ყოფილ ელისეს. იგი შემდეგნაირად იკითხება:

„მოკსენებისათ(ვ)ს და გ(ა)ნსუშნებისათ(ვ)ს. ს(უ)ლსა მოძლ(უ)არსა ჩიდანისძესა დიონისიოს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. მეუღლე ყოფილსა მისსა მართას შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. და ძეთა მ(ა)თთა იოვანეს ჩიდანისძესა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. და ამა მატიანისა ჴ(ე)ლითა მწერ-

³⁰ მატიანის შედგენის დროის განსაზღვრისას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ძირითად მოსახსენებლებს შორის ჯვარის მამა იოსებისათვის და მაწყვერელი პიმენისათვის (სავარაუდოდ დიასამიძის, შემდგომში ჯვარის მამის) შეტანილ მოსახსენებლებს. საქმე ისაა, რომ პიმენ მაწყვერელისა და მისი ძმებისათვის მოსახსენებლები ჩაწერილია როგორც სულთა მატიანის ძირითად ტექსტში, ასევე მატიანის შედგენისთანავე, მის ახლო ხანებში, ძირითადი ხელისაგან განსხვავებული უშნო ნუსხურით (196v). უდავოდ გასათვალისწინებელი ჩანს ის გარემოებაც, რომ მოსახსენებლებში პიმენი მხოლოდ მაწყვერელად იწოდება და ამდენად, მისთვის სინაზე დადებული მოსახსენებლები მისი იერუსალიმში ჩასვლის ახლო ხანებით, იოსების ჯვარის მამობის (XIV ს-ის მიწურული-XV ს-ის დასაწყისი) დროით თარიღდება. რამდენადაც პიმენი იერუსალიმში ჩასულა 1400 წლის ახლო ხანებში ("მას ჟამსა, ოდეს თემურ დიმიშხი (დამასკო – დ.კ.) ააოჭრა") და ჯვარის მამა განხდარა იოსების შემდგომ (ე.მეტრეველი, მასალები..., გვ. 33-35), ბუნებრივია, მისი ჯვარის მამობა მხოლოდ XV საუკუნის დასაწყისიდან, მისი პირველი ათწლეულიდან შეიძლება ეივარაუდოთ. ამავე ხანებით უნდა დათარიღდეს სინას სულთა მატიანის ძირითადი ტექსტიც. ამ დათარიღებას მხარს უჭერს მატიანის ძირითად მოსახსენებლებში შესული მეფეთა და ათაბაგთა ხსენებების ნაწილის ქრონოლოგიაც.

³¹ ქ. შარაშიძე, საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVIII სს.). მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკ. 30, თბილისი, 1954, გვ. 217-257 (გამოკლევა), 263-288 (ტექსტი).

ელსა ჩიდანისძეს ელია – ყოფილსა ელისეს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ” (197v).

მომღეენო ნაკეთში, სადაც ჯერის მონასტრის მამათა მოსახსენებლებია შესული, ელისე ჩიდანისძეს შეუტანია, ხოლო შემდგომ გადაუშლია ჩიდანთა სახლის კიდევ ერთი წარმომადგენლის, იორდანე ჩიდანის მოსახსენებელი:

“ს(უ)ლსა იორდანეს ჩიდანისა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ” (197v).

“მატიანის ხელით მწერელში” რომ მატიანის შემდგენელი იგულისხმება და არა მასში კონკრეტული მოსახსენებლის შემტანი ეჭვს არ იწვევს, რამდენადაც ამა თუ იმ მოსახსენებლის დამდები მატიანეში ჩვეულებრივ “დამწერელად” იწოდება.³²

რა შეიძლება ითქვას ელია – ყოფილი ელისე ჩიდანისძის შესახებ. ელისე ადგილობრივი ძმობის წევრი ჩანს. იგი იხსენიება სინური კოლექციის სხვა ხელნაწერების მინაწერებშიც (Sin. 6, 76, 96; N/Sin. 6 და 7). ჩიდანისძეთა საოჯახო მოსახსენებლიდან ეიგებთ, რომ იგი სასულიერო წრიდან ყოფილა. მოძღვრად იწოდება მისი მამა დიონოსიოს ჩიდანისძე, ხოლო დედა – მართა მონაზვნად ჩანს შემდგარი. რაც შეეხება ჩიდანისძეთა წარმომადგენლობას წერილობით წყაროებში ცნობები ამ საგვარეულოს შესახებ არ ჩანს. საეარაუდოდ ისინი დასავლეთ საქართველოდან უნდა ყოფილიყვნენ. ამ ვარაუდის საფუძველს მაძლევს Sin. 6 ხელნაწერის სარესტავრაციოდ თუ განგებ(?) ჩაწებებული ქაღალდის ფრაგმენტი, რომელშიც იხსენიება შემომწირველი ვინმე ფოთელი ჩიდანის.³³ გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ იმავე Sin. 6 ხელნაწერში, სადაც გამოყენებული იყო ქაღალდის ფრაგმენტი ჩიდანის ხსენებით, გეხედება ელისეს მინაწერებიც:

წ(მინდანო) მ(ა)მ(ა)ნო და სამგზის ს(ა)ნ(ა)ტ(ე)ლნო ქ(ალ)წ(უ)ლნო, რ(ომე)ლთა კ(ე)თილად იღ(უა)წენით და აწ ც(ა)თა შ(ინ)ა გერგვნითა შემგულნი წ(ინაშე) ღ(მერთ)ისა მდგ(ო)მ(ა)რე ხ(ა)რთ, მეოხ და მფარველ ჩ(უე)ნდაცა იქმნენით, ფ(რია)ღ ც(ო)დგილისა და სახელისდებისაგ(ა)ნ უღირსისა ჩიდანის ძესა ელია – ყოფილსა ელისეს.

იქვე, მხედრულით:

წმ(ი)დაო ეკატერინე, შეიწყალე ცოდვილი ელისე.³⁴

გამორიცხული არ არის, რომ ხელნაწერი რესტავრირებულ იქნა თავად ელისეს მიერ, ხოლო მის ერთ-ერთ ფურცელზე სარესტავრაციოდ გამოყენებულ თუ საგანგებოდ ჩაწებულ ქაღალდზე იხსენიებოდა სინაზე შემომწირველი ერთ-ერთი მისი სახლის წევრი. ამდენად, სავსებით შესაძლებელია, რომ ელისე ჩიდანისძე წარმომადგენლობით დასავლეთ საქართველოდან, კერძოდ კი ფოთიდან ყოფილიყო.

სინური ქართული ხელნაწერების ძველი კოლექციის გარკვეული ნაწილის აშიებზე მოთავსებული ანდერძ-მინაწერები შესაძლებლობას იძლევა რამდენადმე აღდგეს ელისესა და მისი თანამოღვაწე ქართველ მწიგნობართა პატ-

³² მაგ.: „...მ(ა)თსა დამწერელსა, შე(ი)ლსა მ(ა)თსა სუმონს-საბას შ(ეუნდნე)ს ღ(მერთმა)ნ“ (199v), „...მ(ა)თსა შეილსა, ამა(ა)თსა დამწერელსა თე(ედორო)ს შ(ეუნდნე)ს ღ(მერთმა)ნ“ (197v).

³³ ივ. ჯავახიშვილის აღწერილობით, Sin.6 ხელნაწერის 197r-ზე ქაღალდის ნაგლეჯზე გაირჩეოდა მთავრული ასოებით შესრულებული შემდეგი ჩანაწერი: „[...]*მერა, მთაე(ა)რო ქრისტესო გ(იორგ)ი, შემწირველი მონანი თქ(უე)ნნი ფოთელი ჩიდა[ნ] ...მიხაელ მე, ყოველთა [...]*“ (ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 20).

³⁴ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 20 (№6, 223v).

არა ჯგუფის საქმიანობა წმ. ეკატერინეს მონასტრის წმ. გიორგის ქართველთა ეკლესიაში. ელისეს გარდა ამ ჯგუფის წევრებად ჩანან გაბრიელ ვარძიელი და გრიგოლი, წმ. გიორგი მთაწმიდელის XI საუკუნის პარაკლიტონის (Sin. 96) შემკაზმავნი (შესაძლოა გრიგოლიც ვარძიელად მივიჩნიოთ, რამდენადაც ვინმე ვარძიელი გრიგოლი, სოხასტერის დეკანოზი იხსენიება მატიანის ძირითად ტექსტში). წმ. ეკატერინეს მონასტერში მათი დამკვიდრების წინა ხანებში, როგორც ეს სინური ხელნაწერების XIII–XIV საუკუნეების ქართულ-არაბული ანდერძ-მინაწერებიდან ირკვევა, ქართველთა პოზიციები სინაზე არც თუ ისე სახარბიელო იყო. ქართველთა ყოფნა-არყოფნის საშიშროება იმდენად დიდი ყოფილა, რომ სინელი მწიგნობარი ბასილი მის მიერვე გადანუსხული პარაკლიტონის ანდერძში აღნიშნავდა: „უკუეთუ შემდგომად ჩემისა სიკუდილისა კაცი ქართველი სწავლული შემოვიდეს აქა, რომელი იკმარებდეს ვითა, რამცა მას ეამსა წიგნი ჩემი იპოოს, ყოველი მას მიეცეს უნაკლულოდ და ეგრეთვე მან სხუათა დაუტეოს. და უკუეთუ ამათ ორთა ჩემთა ბერთაგანი ცოცხალ იყოს, მათ იხრუნონ. და თუ არავინ მათგანი და არცა ვინ აქ შემოვიდეს სწავლული, ვისცა ღმერთმან არწმუნოს, განყიდნეს და ფასი გლახაკთა განუყოს და მღვდელთა, რამეთუ მადლითა ღმრთისაჲთა მონასტერნი საესენია წიგნითა და არა-სადა უწყი ნაკლულეჲანი“ (Sin. 67, 305v).³⁵ წმ. გიორგის ეკლესიის მიმდებარე ერთ-ერთ სენაკში მოღვაწე ეულად შემორჩენილი ქართველი ბერის, თევდორე შარიდანისძის გარდაცვალების შემთხვევაში კი ღვებოდა იმის აუცილებლობა, რომ სენაკი გამოეკეტათ და კუთვნილი ნივთები სინაზე ქართველთა მისვლამდე ნაემარხათ (Sin. 74).³⁶ შექმნილ მძიმე ვითარებაში სინაზე დამკვიდრებული ელისე წიდანისძისა და მისი თანამოღვაწე ქართველი მწიგნობარი ბერების უპირველესი ამოცანა, ბუნებრივია, მონასტერში უპატრონოდ დარჩენილი მდიდარი და უძველესი ბიბლიოთეკის გადარჩევა, მოწესრიგება და რესტავრაცია-შეკვება იქნებოდა. ეს სამუშაოები არ უნდა შეხებოდა ხმარებითა და ჟამთა ვითარებით გაცვეთილ იერუსალიმური ლიტურგიკული პრაქტიკის ამსახველ ხელნაწერების უძველეს ნაწილს, რომლებიც იმდროისათვის უკვე აღარ გამოიყენებოდა. ბიბლიოთეკის ეს წიგნები, როგორც ჩანს, ხელუხლებლად იქნა გადანახული. ამასვე ადასტურებს წმ. ეკატერინეს მონასტერში 1975 წელს შემთხვევით აღმოჩენილი ქართული ხელნაწერების ახალი დიდი კოლექციის შედგენილობა, რომლებიც ძირითადად IX–XI საუკუნეებითაა წარმოდგენილი. ამდენად, გასაკვირი არ არის, რომ ის ორიოდვე მოგვიანო ხანის ხელნაწერი (Sin. 6 და Sin. 7), რომელიც ამ კოლექციაში შედის, სწორედ ელისე წიდანისძეს უკავშირდება და მის მიერ ჩანს გადანუსხული და გაცხოველებულ-რესტავრირებული.³⁷ რამდენადაც წინასწარი მონაცემებით შეიძლება ვიმსჯელოთ, ახალი კოლექციის ხელნაწერებს XIV–XV საუკუნეებში რესტავრაცია არ შეხებიათ; ხელნაწერთა ეს ნაწილი რომ სინაელ ქართველთა მიერ პრაქტიკულად აღარ გამოიყენებოდა ადასტურებს ის გარემოებაც, რომ მათზე გვინი ხანის მინაწერები აღარ გვხვდება. XIV–XVI საუკუნეებში ძველი იერუსალიმური პრაქტიკის ხმარებიდან გამოსული ხელნაწერების ცალკეულ ფურცლებს, სხვაენოვანი ხელნაწერებიდან ამოღებულ ფრაგმენტებთან ერთად, ჩანს, რომ მხოლოდ

³⁵ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. სინური კოლექცია, II, თბილისი, 1979, გვ. 115.

³⁶ რ. გვარამია, ქართული სინური ხელნაწერების არაბული მინაწერები. მრავალთაჲი, IX, თბილისი, გვ. 81–82.

³⁷ მადლობა მინდა გადაუხადო ქალბატონ ლილი ხევსურიანს, რომელმაც მომაწოდა ცნობები სინას მთის ახალი კოლექციის №6 და №7 ხელნაწერების შესახებ.

ბიბლიოთეკის პრაქტიკულად გამოსადეგი ნაწილის სარესტავრაციოდ და შესავსებად იყენებდნენ.

ელისე ჩიდანისძე და მისი თანამოღვაწეები გვევლინებიან რამდენიმე ასეთი სინური ხელნაწერის შემკაზმავად და გადამწერ-შემავსებლად (Sin. 6, 76, 77, 96, ახალი კოლექცია: N/Sin. 6 და 7). ეს ძირითადად ის ხელნაწერებია, რომლებიც ხანგრძლივი ხმარებისაგან გაცვეთილი, დაშლილ-დახეული და ნაკლული შევსებასა და რესტავრაციას საჭიროებდა. ამგვარია „აღწერილობაში“ XIII-XIV საუკუნეებით დათარიღებული Sin. 76 ლიტურგიკული კრებული, რომელიც სხვადასხვა ხელნაწერებიდან მომდინარე შინაარსობრივად და დანიშნულების თვალსაზრისით განსხვავებული ნაწილებისაგან შედგება. ელისესა და გრიგოლს (არა მათეს) ამ ხელნაწერის სარესტავრაციოდ გამოუყენებიათ X-XI საუკუნეების კალიგრაფიული ნუსხურით ნაწერი საგალობელთა კრებულის ფრაგმენტები. ელისე გვევლინება კრებულის ერთი ნაწილის გადამწერად (ამის თაობაზე ვიგებთ 130v-ზე მოთავსებული ანდერძიდან „ამისსა მწერალსა ელისეს ჩიდანისძესა და მშობელთა და ძმათა მისთა შეუხდნეს ღმერთმან“). მასვე შეუვსია ტექსტის ნაწილი, რომელიც გარკვეული ტექნიკური მხარეების გათვალისწინებით ნაკლული და დაზიანებული ყოფილა.³⁸ აგრეთვე, სინურ ახალ ქართულ კოლექციაში შესული ქაღალდზე ნაწერი გრაგნილი (N/Sin. 6), რომელიც ელისე ჩიდანისძეს გადაუწერს.

ხელნაწერების შევსება-გადანუსხვის გარდა, ელისეს ასევე ევალებოდა ქაღალდის მომზადება. როგორც ეს ანდრე-მინაწერებიდან გაირკვა, იგი დაუფლებული ყოფილა ქაღალდის „შეთაეების“ ხელოვნებას. XIV-XV საუკუნეებიდან მოკიდებული სინაზე, ისევე როგორც დანარჩენ სამწიგნობრო ცენტრებში, საწერ მასალად ქაღალდს ფართოდ იყენებდნენ და მან ფაქტიურად შეცვალა ეტრადი. რამდენადაც ქაღალდის მწარმოებლებს ადგილზე ძირითადად გაუხამებელი და გაუღესავი ბომბიციანად წოდებული ქაღალდი შეჰქონდათ, მისი შეთაება – გახამება-გაღესვა – ადგილზევე სრულდებოდა, რაც საკმაოდ შრომატევად მუშაობას მოითხოვდა.³⁹ ამგვარი დამუშავებული ქაღალდის გახამება-გაღესვის აუცილებლობა ბუნებრივია სინაელ მწიგნობართა წინაშეც იდგა. ხელნაწერის შევსება-გადანუსხვისას ელისეს რომ შეხება ჰქონია ქაღალდთან ადსტურებს გაბრიელ ვარძიელის ანდერძი ლიტურგიკულ კრებულზე (Sin. 96) ხელნაწერის მესამედ განახლების („შეკაზმვის“) თაობაზე, სადაც აღნიშნულია, რომ „ქაღალდითა ელია იღუაწა“; Sin. 76 ხელნაწერის ერთ-ერთ მინაწერში კი ელისე უჩივის უხარისხო ქაღალდს – „პაეი ქაღალდი გამრჯელ ჩუენდა იქმნა“.⁴⁰

ელია – ყოფილი ელისე ჩიდანისძის, როგორც მწიგნობრის ღირსებაზე მაინც იმ ორიგინალური ნაშრომით შეიძლება ვიმსჯელოთ, რომელიც მის მიერ სინას მთის მოსახსებელი წიგნის ანუ სულთა მატიანის შექმნას უკავშირდება. ერთ დროს სინაზე არსებული ქართული სასულიერო და სამწერლობო კერის ასაღორძინებლად თუ არა, მის შესანარჩუნებლად მაინც, აგრეთვე

³⁸ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. სინური კოლექცია. ნაკ. III, გვ. 147 (Sin. 76, 130v).

ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. სინური კოლექცია. ნაკ. II, გვ. 130-131 (Sin. 96, 166v).

³⁹ რ. პატარიძე, ქაღალდის დამუშავების საკითხისათვის ფეოდალურ საქართველოში. *პალეოგრაფიული ძიებანი*, I, თბილისი, 1965, გვ. 45-56.

⁴⁰ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, სინური კოლექცია, ნაკ. III, გვ. 147 (Sin. 76, 129r).

ქართველთა წვლილისა და ხსოვნის უკედაესაყოფად, საჭიროება ასეთი მოსახ-
სენებელი მატიანის შექმნისა განუზომლად დიდი იყო; მატიანეში მოხსენიე-
ბულ მოღვაწეთა ხსოვნა სამუდამოდ დარჩა კიდევ, რამდენადაც სწორედ მან
შემოგვინახა საუკუნო ხსოვნა მათი, რომლებიც სინაზე შევედრებულ იყვნენ
და დამსახურება მიუძღვით როგორც მაშენებლებსა და შემწირველებს, სინას
და წმინდა მიწის ქართული სავანეების წინაშე.

დამატება

სინას სულთა მატიანის (Sin. 77) ძირითადი ტექსტი

193r შეგვიწყ(ა)ლენ ჩ(უე)ნ, ღ(მერთ)ო, დიდითა წყ(ა)ლ(ო)ბითა
შ(ე)ნითა, | კ(ა)ცთმ(ო)ყ(უა)რე, გევ(ე)დრებით, ისმინე და
შ(ე)გ(ვი)წყ(ა)ლენ, კ(უ)რილეი(ს)ონ.

მერმეცა კ(ე)თილმს(ა)ხ(უ)რისა და ღ(მრ)თ(ი)გდაცულისა
მე|ფისა, ჩ(უე)ნი სიმტკიცისა, ძლევისა, დამყარებისა | და
ცხ(ო)რებისა, მშუდობისა, სიმრთელისა, და ცხ(ო)რ(ე)ბი(სა)
მ(ა)თისათ(უ)ს ვთქ(ვა)თ ყ(ოვე)ლთა, კ(უ)რილეი(ს)ონი.

მერმეცა გ(ე)ვედრე<თ>ბით აქა | მღგომარისა ეპისკ(ო)პოსისა,
მღდ(ე)ლისა, მონ(ა)ზ(ო)ნისა, ქ(რისტ)ეს მ(იე)რ ღიაკონთა, სამ-
ღდელოთა, ერისა, აქა მღგომარეთა მმ(ა)თა ვთქ(ვა)თ ყ(ოვე)ლთა,
კ(უ)რილეი(ს)ონი.

მოკსენებისა და განსუშნებისათ(უ)ს ს(უ)ლთა, რ(ომელ)ნი |
გ(ა)რდასცვ(ა)ლებ(უ)ლ არიან და წ(მიდ)ა ამ(ა)ს უდ(ა)ბნოსა |
შემოვედრებ(უ)ლ არიან. ყ(ოველ)თა პ(ირვე)ლ შესუშ(ნე)ბ(უ)ლთა
მ(ა)მ(ა)თა, პაპის-პაპ(ა)თა და ყ(ოველ)თა მართლმადიდებ(ე)ლთა
ს(ა)რწმ(უ)ნ(ოე)ბით აღსრ(უ)ლებ(უ)ლთა} გ(ა)ნს(უ)შნ(ო)ს და
შეუნდოს ღ(მერთმა)ნ, ა(მი)ნ.

193v მოკსენებისა და გ(ა)ნსუშნებისათ(უ)ს

ს(უ)ლთა მეფეთ-მეფისა მ ი რ ი ა ნ ი ს (ა) თ (უ) ს და ძეთა მ(ა)თთა |
ვთქ(ვა)თ ყ(ო)ველთა, შეუნდოს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა მეფისა ვ ა ხ დ ა ნ (sic) გ ო რ გ ა ს ა ლ ი ს ა შეუნდოს
ღ(მერთმა)ნ. | და მ(ა)თთა ძეთა შეუნდოს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა მეფისა დ ა ვ ი თ ა ღ მ ა შ ე ნ ე ბ (ე) ლ | ი ს ა ს ა
შეუნდოს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა მეფისა ალასტ(ა)ნელისა გ (ი ო რ გ) ი დ ი დ ი ს ა | და მ(ა)თთა
ძეთა გ(ა)ნს(უ)სუნდოს და შეუნდოს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა მეფისა მ ე ლ ქ ი ზ ე დ ე კ ი ს ა და მ(ა)თთა | ძეთა
გ(ა)ნს(უ)სუნდოს და შეუნდოს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა მეფისა ა ნ დ რ ო ნ ი კ ე ს და მ(ა)თთა ძეთა შეუნდოს
ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა დიდისა შ ა შ ე (ა) ნ ათაბ(ა)გისა და ძეთა მ(ა)თთა შეუნდოს
ღ(მერთმა)ნ.

მოსაგსენებ(ე)ლი და მატიანე პატიოსნისა | წ(მიდ)ისა
მონასტრისა, ღ(მრთ)ისა დამყარებ(უ)ლი^{სა} ს ი ნ ი ს ა მ,
რ(ომელ)ი ესე აღმოიკითხვის | ყ(ოვე)ლთა შაბათთა, მ(ა)მო
გგ(ა)კ(უ)რთხენ.

ყ(ოველთ)ა მეფეთა ბ ა გ რ ა ტ უ ნ ი ა თ ა, ც(ო)ცხალთა | და
მიცვალებ(უ)ლთა, საუკ(უ)ნო იყვენ კს(ენ)ებაჲ მ(ა)თი.

მოგსენებისათ(უ)ს და გ(ა)ნსუწნებისათ(უ)ს

მეფეთა-მეფისა ბ ა გ რ ა ტ ი ს თ (უ) ს, გ (ი ო რ გ ი) ს თ უ ს, | დ
ი მ ი ტ რ ი ს თ (უ) ს, დ ა ვ ი თ ი ს ა თ უ ს, ვ ა ხ ტ ა ნ გ ი ს | თ
უ ს, გ (ი ო რ გ) ი ს თ უ ს, და მეფ(ე)თა-მეფისა დ ა ვ ი თ ი | ს თ (უ) ი
ს, დ ი მ ი ტ რ ი ს თ (უ) ს, და დ (ა) ვ ი თ ი ს თ (უ) ი ს, და | ძისა მ(ა)თისა
კ ო ს ტ (ა) ნ ტ ი ნ ე ს თ (უ) ს, და ძმისა მისისა მ ი ქ (ე) ლ ი ს თ უ
ს, ვთქ(ვა)თ ყ(ოვე)ლთა-

დ ა ვ ი თ ი ს თ (უ) ი ს და დ ი მ ი ტ რ ი ს თ (უ) ი ს და ძეთა მ(ა)თა.

დ ა ვ ი თ ი ს თ (უ) ს და ვ ა ხ ტ ა ნ გ ი ს თ (უ) ს |, ვთქვათ
ყ(ოვე)ლთა..

მოგსენებისათ(უ)ს და გ(ა)ნსუწნებისათ(უ)ს

მეფ(ე)თა-მეფისა გ ი (ო რ გ ი) ს თ უ ს ვთქ(ვა)თ ყ(ოველ)თა.

მოგსენებისათ(უ)ს და გ(ა)ნსუწნებისათ(უ)ს

დიდთა დ(ედო)ფ(ა)ლთა თ ა მ ა რ ი ს თ (უ) ი ს, რ უ ს | უ დ ა ნ ი ს
თ (უ) ი ს, მ ა რ თ ა ს თ (უ) ს, ბ ო რ ე ნ ა ს | თ (უ) ს, ბ უ რ დ უ ხ
(ა) ნ ი ს თ (უ) ს და ყ(ოვე)ლთა დ(ედო)ფ(ა)ლთა | სარწმ(უ)ნოებით აღსრ(უ)ლებ(უ)ლთა
ვთქ(ვა)თ ყ(ოველ)თა..

ს(უ)ლსა მეფ(ე)თა-მეფისა გ (ი ო რ გ) ი ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმ)ან.

ს(უ)ლსა დ(ედო)ფ(ა)ლსა შ უ ღ ნ ი ე რ — ყოფილსა მ ა კ | რ ი ნ ე ს
შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმ)ან.

ს(უ)ლსა ჯ ა ყ ე ლ თ ა ს ა ყ უ ა რ ყ უ (ა) რ ე ს ა და ძეთა მ(ა)თთა
ყ(ოვე)ლთა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმ)ან.

ს(უ)ლსა დ ა დ ი ა ნ ი ს ა გ ი (ო რ გ ი) ს ა და მ(ა)თთა ძეთა
ყ(ოველ)თა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმ)ან.

მოგსენებისათ(უ)ს და გ(ა)ნსუწნებისათ(უ)ს

დ ა დ ი ა ნ ი ს ა შ ე რ გ ი ლ ი ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმ)ან. | მისსა
მეუღლესა ნ ა თ ე ლ ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმ)ან.

ს(უ)ლსა ა თ ა ბ ა გ ი ს ა ი ვ ა ნ ე ს თ (უ) ს, ვთქ(ვა)თ ყ(ოველ)თა..

ს(უ)ლსა ა თ ა ბ ა გ ს ა ა ბ უ ლ ა ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმ)ან.

ს(უ)ლსა ვ ა მ ე ყ ს დ ა დ ი ა ნ ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმ)ან. | და მისსა
მეუღლესა მ ა რ ი ხ ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმ)ან.

ს(უ)ლსა ღ უ ძ ე ლ ი ს ა ქათალიკოზისა | ო ქ რ ო პ ი რ ი ს ა და
მისთა ძეთასა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმ)ან.

ს(უ)ლსა მთ(ა)ვარებისკ(ო)პ(ო)სსა ბ ე დ ი ე ლ ი ს ა | ლ ა ზ ა რ ე ს და
მისა მშ(ო)ბ(ე)ლთა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმ)ან.

ს(უ)ლსა მთ(ა)ვარებისკოპ(ო)სსა გ(ი ო რ გ) ი ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმ)ან.

ს(უ)ლსა მთაე(ა)რებისკოპ(ო)სსა

ს(უ)ლსა დ რ ა ნ დ ე ლ ი ს ა ნ ი კ (ო) ლ (ო) ზ ს შ(უ)ნდოლს
ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ჯ (უ ა რ) ი ს ა მონასტრისა მამას ი ო ს ე ბ ს შ(უ)ნდოლს
ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა მ ა წ ყ (უ) ე რ ე ლ ს ა პ ი მ ე ნ ს შ(უ)ნდოლს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა მ ა წ ყ (უ) ე რ ე ლ ი ს ა ძმასა დ ა ვ ი თ ს შ(უ)ნდოლს
ლ(მერთმან).

197r

ს(უ)ლსა მეფეთა - მეფისა დ ა ვ ი თ ს შ(უ)ნდოლს ლ(მერთმან). | და მ(ა)თს
მეუღლეს თ ა მ ა რ ს დ(ედო)ფ(ა)ლსა შ(უ)ნდოლს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა დ ა ვ ი თ ი ს შვილისა გ (ი ო რ გ) ი ს შ(უ)ნდოლს ლ(მერთმან).

პ რ ო ხ ო რ ე ჯ (უ ა რ) ი ს ა აღმშენ(ებ)ელისა ს(აუ)კ(უ)ნო | იყ(ა)ვნ
ქსენება მისი.

ს(უ)ლსა ქ (ა) რ თ ლ ი ს ა ქათალიკოზისა ნ ი კ (ო ლ ო) ზ ს შ(უ)ნდოლს
ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ქ (ა) რ თ ლ ი ს ა ქათალიკოზისა | ა ბ რ (ა) პ (ა) მ ი ს ა
შ(უ)ნდოლს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ქ ა რ თ ლ ი ს ა ქათალიკოზისა | ე ფ თ (ი) მ ე ო ზ ი ს ა
შ(უ)ნდოლს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ა ფ ხ ა ზ ე თ ი ს ა ქათალიკოზისა ნ ი კ (ო) ლ (ო) ზ ს
შ(უ)ნდოლს ლ(მერთმან).

197v

ს(უ)ლსა მ ც ხ ე თ ი ს შვილისა ბ ა ს ი ლ ი ს შ(უ)ნდოლს ლ(მერთმან).

მ(ა)თსა შვილსა დეკანოზსა ი (ო ა) ნ ე ს შ(უ)ნდოლს ლ(მერთმან).

მ(ა)თსა მეუღლესა მ (ა) მ ა დ ე დ ა ს ა შ(უ)ნდოლს ლ(მერთმან).

მ(ა)თსა შვილსა, ამ(ა)თსა დამწერელსა თ (ე ვ დ ო რ) ე ს შ(უ)ნდოლს
ლ(მერთმან).

მოცსენებისათ(ჯ)ს და გ(ა)ნსუშნებისათ(ჯ)ს

ს(უ)ლსა მოძღ(უ)არსა ჩ ი დ ა ნ ი ს ძ ე ს ა დ ი ო ნ ი ს ი ო ს
შ(უ)ნდოლს ლ(მერთმან).

მეუღლე-ყოფილსა მისსა მ ა რ თ ა ს შ(უ)ნდოლს ლ(მერთმან).

და ძეთა მ(ა)თთა ი ო ვ ა ნ ე ს ჩ ი დ ა ნ ი ს ძ ე ს ა შ(უ)ნდოლს
ლ(მერთმან).

და ამა მატრიანისა ე(ე)ლითა მწერელსა ჩ ი დ ა ნ ი ს ძ ე ს ა ე ლ ი
ა - ყ(ო)ფილსა ე ლ ი ს ე ს შ(უ)ნდოლს ლ(მერთმან).

მოცსენებისათ(ჯ)ს და გ(ა)ნსუშნებისათ(ჯ)ს

ჯ (უ ა) რ ი ს ა მ(ა)მათ(ჯ)ს: გ (ი ო რ გ) ი ს თ (ჯ) ს, ლ (უ) კ ა
ს თ (ჯ) ს, | მ ა რ ტ ი ა ნ ე ს თ (ჯ) ს, გ (ა) ბ რ (ი) ე ლ ს ა ნ ა ტ
რ ე ლ ი ს | თ (ჯ) ს, მ ა რ ტ ი ა ნ ე ს თ (ჯ) ს, ს ა ბ ა ს ა თ (ჯ)
ს, ს ჯ ი მ ო ნ ი ს თ (ჯ) ს, ს ჯ მ ო | ნ ი ს თ (ჯ) ს, გ ე რ მ ა ნ ო
ზ ი ს თ (ჯ) ს, ი (ო ა ნ) ე ს თ ჯ ს ვთქ(ვა)თ ყ(ოველთა, შ(უ)ნდოლს
ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ი ო რ დ ა ნ ე ს ჩ ი დ ა ნ ი ს ა [. . .]

198r

ს(უ)ლსა ა მ ი რ (ე) ჯ ი ბ ი ს ა კ ა ხ ა ბ ე რ ს ა შ(უ)ნდოლს
ლ(მერთმან). | და მისსა მეუღლესა უ ლ (უ) პ ი ა ს შ(უ)ნდოლს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა გ ო გ ა მღდელის(ა)სა შ(უ)ნდოლს ლ(მერთმან). | მისსა ძესა ა თ ა

ნ ა ს ე ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ო ლ თ ი ს რ ი ს ა და მეუღლესა მისსა ვ ა ხ ა ხ ი ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა დისა მისისა მ ა რ ი ა მ ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ე ლ ი ს ა ბ ე დ ი ს ა ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა მ ა ნ ბ ე დ ა ს ძ ე ს ა ი (ო ა) ნ ე ს და მისთა მშ(ო)ბ(ე)ლთა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა დ ა ვ ი თ კ ა ლ მ (ა) ხ ე ლ ი ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ქ (ე) რ მ (ა) დ ი ნ ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ვანის დედასა ე ლ ი ს ა ბ ე დ ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა თ ა მ (ა) რ (ი) ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. ს(უ)ლსა ე ლ ე ნ ე ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა თ ე კ ლ ა ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. ს(უ)ლსა ა მ (ა) ნ დ ი ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა დ ა ვ ი თ ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ნ ო ნ ი კ ი ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

198v ს(უ)ლსა ლ (ა) ს (უ) რ ი ს (ა) ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. ს(უ)ლსა ლ (უ) კ (ა) ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ვ ა ხ ა ხ ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. ს(უ)ლსა მ ა მ ა დ ე დ ა ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ე ს ე ნ ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. ს(უ)ლსა პ ი მ ო ნ ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა უ გ ნ ო ძ ი ს ჯ ე რ ა ს ი მ ე ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ა ღ ნ ი ა ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა დ ი მ ი ტ რ ი ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. ს(უ)ლსა მ ა ხ (ა) ს (ა) ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ა ლ (ა) ვ ე რ დ ე ლ ი ს ა ე ლ ი ა ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა დედაბერისა ნ ი ს ი მ ე ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

199r ს(უ)ლსა გ ე ს ა მ (ა) ნ ი ე ლ ს ა დედაბერსა ე კ ა ტ ი რ | ი ნ ე ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. მისსა შვილსა პ (ა) ვ ლ ე ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ს ა ფ (ა) რ ი ს მოძლ(უ)არსა გ ე რ ა ს ი მ ე ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა დ ი მ ი ტ რ ი ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. და მ(ა)თსა შვილსა ნ ი კ ო ლ ო ზ ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

მოკსენებისათ(ჯ)ს და გ(ა)ნსუჭნებისათ(ჯ)ს

მანდატურთა უხუცესსა ბ ე ქ ა ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. | და ამ(ა)თისა მეუღლისა ვ ა ხ ა ხ ი ს თ (ჯ) ს ვთქ(ვა)თ ყ(ოველ)თა.

ბ ა რ თ ლ ო მ ე ს და მისთა მშ(ო)ბ(ე)ლთა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. | მისთა ძმათა და ძმისწულთა ყ(ოველ)თ(ა)ვე შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

199v ს(უ)ლსა შ ა შ ვ ა მ შ ვ ი ლ ი ს ა გ ე რ მ ა ნ ო ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. | და მეუღლე – ყოფილსა მისსა მ ა რ ი ნ ე ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. | და მ(ა)თსა დამწერელსა, შვ(ი)ლსა მ(ა)თსა, ს ვ მ ო ნ ს – ს ა ბ ა ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

მოკსენებისათ(ჯ)ს და გ(ა)ნსუჭნებისათ(ჯ)ს

ი (ო ა) ნ ე – ა მ ა დ ი ა ს და მ(ა)თისა ძმისა ნ ი ა ნ ი ა ს შ(ეუნდო)ს

ლ(მერთმან). I და მ(ა)თისა მეუღლისა ს ო ს ნ ა ს თ (ვ) ს ვთქ(ვა)თ ყ(ოველ)თა.

ე რ ი ს თ (ა) ვ ი ს ა ლ ო ლ ბ ი ე რ ი ს ა გ (ა) მ რ ე | კ ე ლ
ს ა და მ(ა)თისა მეუღლესა მ ა რ ი ა მ ს შ(უენდო)ს ლ(მერთმან). I და ძ(ესა)
მ(ა)თისა მ უ რ ე ა ნ ს შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

200r

ს(უ)ლსა ე გ ნ ა ტ ე ს ს ა და ძმასა მ(ა)თისა დ ი მ ი ტ რ ი ს ა
შ(უენდო)ს.

ს(უ)ლსა ნ ი კ (ო ლ ო) ზ ს გ ა რ ე ჯ ე ლ ი ს ა ს ა შ(უენდო)ს
ლ(მერთმან). I და მისთა მშობელთა შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ს ვ მ ო ნ ი ს ძისა ასულსა დედაბერსა ნ ი ნ ი ო ს შ(უენდო)ს
ლ(მერთმან).

გ ი ო რ გ ა ს ძ ე ს ა ი (ა) კ ო ბ ს და მშ(ო)ბ(ე)ლთა მისთა
შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ი რ ი ნ ე ს ა შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

ს ვ ნ ღ ვ ლ (ა) ს ძ ე ს ა ლ ო მ ს ა შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა მ (ა) თ ე ს და ყ(ოველ)თა მისთა მიცვ(ა)ლებ(უ)ლთა შ(უენდო)ს
ლ(მერთმან).

მოვსენებისათ(უ)ს და გ(ა)ნსუწნებისათ(უ)ს

ა ბ რ (ა) პ (ა) მ ი | ს თ ვ ს და ყ(ოველ)თა მისთა მიცვ(ა)ლებ(უ)ლთა
შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ქ ვ რ ც ი კ ი ს ა ძ ე ს ა ს ა ბ ა ს და მისთა მშ(ო)ბელთა
შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ი რ ა გ ე ლ ს ა პ ა ბ ა ს ა (sic), მისისა დედასა, დედაბერსა
შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ზ ა ქ ა რ ი ა ს შ(უენდო)ს ლ(მერთმან). I ს(უ)ლსა ლ ი პ (ა) რ
ი ტ ს შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

200v

ს(უ)ლსა თ ო რ ე ლ ს ა შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა გ რ (ი) გ (ო) ლ ს შ(უენდო)ს ლ(მერთმან). ს(უ)ლსა ა რ ფ ი ხ (ა)
თ (უ) ნ ი ს შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა კ ა ხ ა ბ ე რ ი ს ა ' შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ი (ო ა) ნ ე ს ა შ(უენდო)ს ლ(მერთმან). ს(უ)ლსა გ ე რ მ ა ნ (ო)
ზ ს შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ბერსა ნ ი კ (ო ლ ო) ზ ს შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ს ფ ი რ ი დ ო ნ ი ს ა შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ქ (უ) რ დ ა ქ ი ს შ(უენდო)ს ლ(მერთმან). ს(უ)ლსა ა რ ფ თ | ხ
(ა) თ უ ნ ი ს შ(უენდო)ს ლ(მერთმან). ს(უ)ლსა დ (ა ვ ი) თ ი ს ა შ(უენდო)ს
ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა გ უ ლ ხ (ა) ნ დ (ი) ს შ(უენდო)ს ლ(მერთმან). ყ(ოველ)თა ს ა რ
ი | დ ა ს ძ ე თ ა და გ(ა)რდაცვ(ა)ლებ(უ)ლთა შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

201r

მოძღ(უ)არსა გ (ი ო რ გ) ი {ს} შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა გ (ა) რ ე ჯ ი ს ა | მოძღ(უ)არისა დ ი მ ი ტ რ ი ს შ(უენდო)ს
ლ(მერთმან).

ს ა რ ი მ ა ნ ი ს ძ ე ს ა თ (ე ვ დ ო რ) ე ს და მისთა მშ(ო)ბ(ე)ლთა
შ(უენდო)ს.

ს(უ)ლსა ს ა ღ ი რ ი ს ძ ე ს ა ზ ა ზ ა მ – ყოფილსა ს ა ბ ა ს
შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

ს ა მ ბ შ ი ს ძ ე ს ა ა ბ რ ა პ (ა) მ ს შ(უენდო)ს ლ(მერთმან).

ს(უ)ლსა დ ო რ ე თ ე ს ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ჟ (უ ა) რ ი ს ა მონასტრისა კადელასა ო ქ რ ო | პ ი რ ს ა და მისთა მშ(ო)ბ(ე)ლთა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა შ ა შ ვ ა შ ვ ი ლ ს ა ს ჯ მ ო ნ ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. და მისთა მ(ა)მა | – დედათა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა გ (ი ო რ გ) ი ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. ს(უ)ლსა მ (ა) რ (ი) ა მ ი ს ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ა ღ დ გ (ო) მ ე ლ ი ს ა ი (ო ა) ნ ე ს და მშ(ო)ბ(ე)ლთა მისთა შ(ეუნდო)ს.

ს(უ)ლსა გ (ი ო რ გ) ი უ გ (ა) ნ (ა) ს ძ ე ს ა და მისთა მშ(ო)ბ(ე)ლთა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

201v ღ ა ჭ ი ა ს ძ ე ს ა გ რ ი გ ო ლ ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ჟ ე რ ა ს ი მ ე ს ა და მისთა მშ(ო)ბ(ე)ლთა შ(ეუნდო)ს..

ს(უ)ლსა ი შ ხ ნ ე ლ ი ს ა ა (ნ) ტ (ო) ნ ი ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. | და მისთა დედასა ბ ა რ ბ (ა) რ ე ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ძმისა მ(ა)თისა მ ა თ ე ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. | მ(ა)თისა მეუღლე – ყოფილსა ნ ა თ ე ლ ს შ(ეუნდო)ს. | მ(ა)თთა ძეთა ბ ა რ ა მ ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ე ფ რ ე მ ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. ს(უ)ლსა ბ ა ს ი ლ ი ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა რ ო მ (ა) ნ ო ზ ს და მშ(ო)ბ(ე)ლთა მისთა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა დ ა ვ ი თ ს და მშ(ო)ბ(ე)ლთა მისთა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

გ რ ი გ (ო) ლ ს და მშ(ო)ბ(ე)ლთა მისთა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლს ი (ო ა) ნ ე ს და მშ(ო)ბ(ე)ლთა მისთა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

202r ს(უ)ლსა დ ი მ ი ტ რ ი ს ა და მისთა მეუღლესა მ ა ნ ა ს ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა დ ა ნ ი ე ლ (ი) ს ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა კ ო ლ ზ ა ს ძ ი ს ა ა ნ ტ (ო) ნ ი ს ა და მისთა | მშობელთა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. ს(უ)ლსა ძ ა გ (ა) ნ ი ს (ა) ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ბერისა გ რ (ი) გ (ო) ლ ი ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა გ (ი ო რ გ) ი მღ(უ)დ(ე)ლისა და მისთა გ(ა)რდასრ(უ)ლთა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა შ ვ ი ა ს ა და მისთა მეუღლე – ყ(ო)ფილსა | მ ა რ ი ა მ ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. ს(უ)ლსა შ ვ ი ა ს მშ(ო)ბ(ე)ლთა | და გ(ა)რდაცვალებ(უ)ლთა ყ(ოველ)თა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ჟ (უ ა რ) ი ს ა დეკანოზსა ი (ო ა) ნ ე ს შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

მისთა ძმასა გ რ ი გ (ო) ლ ს ა და შ ა ლ ვ ა ს ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ, მშობელთა მათთა ყ(ოველ)თა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა დ ა ნ ი ე ლ ი ს ს ა მშ(ო)ბ(ე)ლთა და მიცვალებ(უ)ლთა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

202v ს(უ)ლსა გ (ი ო რ გ) ი ს ს ა და მშ(ო)ბ(ე)ლთა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ი ს ი დ ო რ ე ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. | და მისთა ძმისა ი ვ ა ნ ე ს ს ა და მ(ა)თთა მშ(ო)ბ(ე)ლთა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ს ჯ მ ო ნ ს და მშ(ო)ბ(ე)ლთა მისთა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ი რ ი ნ ე ს ა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ. ს(უ)ლსა ს ა ბ ა ს ა | და დედასა მისთა შ(ეუნდო)ს ღ(მერთმა)ნ.

ს(უ)ლსა ნ (ა) თ (ე) ლ ს შ(უ)ნდოლს.

ს(უ)ლსა დ ა გ ა ლ ა ს ძ ე ს ა ი (ო ა) ნ ე ს და მისთა | მშობელსა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა გ რ ი გ (ო) ლ ი ს ა და მისსა მეუღლესა მ ა რ ი ნ ე ს შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ა ლ ფ (ე) ს ს ა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ღ ა ჭ ა ს ძ ე ს ა ტ ო ზ ა ს ა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ა ბ რ (ა) პ (ა) მ ს და მისსა ძმისსა მ ი ქ ე ლ | ი ს ა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

203r

ს(უ)ლსა გ ე ნ ა დ ი ს ა და მისთა მშ(ო)ბ(ე)ლთა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ი (ო ა) ნ ე ს და მშ(ო)ბ(ე)ლთა მისთა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა მ ა რ ი ნ ე ს, თამარის მონასტრისა | ვანეს (sic) დედ(ა)სა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა თ ა მ ა რ ა – ყ(ო)ფილსა თ ო მ ა ი დ ა ს შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა მ ა რ ი ნ ე ს და მისთა მშ(ო)ბ(ე)ლთა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა მ ე ლ ა ნ ი ა ს და მშ(ო)ბ(ე)ლთა მისთა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ი ვ ლ ი ტ ე ს ა და მშ(ო)ბ(ე)ლთა მისთა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა მ ა რ ი ნ ე ს და მშობელთა მისთა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

მ ა თ ე ს და მშ(ო)ბ(ე)ლთა მისთა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ა ნ ა დ ა რ ი ა ს და მისთა მშ(ო)ბ(ე)ლთა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ს უ კ ა ს ა და მშ(ო)ბ(ე)ლთა მისთა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

203v

ს(უ)ლსა მოძლ(უ)არსა დ ა ვ ი თ ს და მშ(ო)ბ(ე)ლთა მისთა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ი (ო ა) ნ ე ს და მისსა მეუღლესა რ უ ს უ | დ ა ნ ი ს ა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა დ უ დ ა ს [ა ი] ს ს ა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ნ (ა) თ (ე) ლ ი ს ა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან). ს(უ)ლსა თ ა მ თ ი ს ა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ბ ა რ ა მ ი ს ა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა ზ ა ქ ი ს ძ ი ს ა ო ქ რ ო პ ი რ ი ს ა შ(უ)ნდოლს. | და მეუღლისა მისისა ს უ კ ი პ ს ა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა მ (ა) თ ე ს და მისსა მეუღლესა რ უ ს უ დ ა ნ ი ს ა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა მ (ა) რ ი ა მ ი ს ა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა დ ა მ ი ა ნ ე ს ა და მისსა მეუღლესა ნ ა | თ ე ლ ს ა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

204r

მოკსენებისათ(ვ)ს და გ(ა)ნსუწნებისათ(ვ)ს

ს(უ)ლსა ბერისა ნ ე ო ფ ი ტ ე ს ა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა დ ა ვ ი თ ს შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან). ს(უ)ლსა გ უ ლ ხ (ა) ნ დ ნ ი ს შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა მ ა რ ი ა მ ი ს ა და მშ(ო)ბ(ე)ლთა მისთა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა დ ი მ ი ტ რ ი ს ა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

ს(უ)ლსა გ (ი ო რ გ) ი ს ა და მეუღლესა მისსა ნ (ა) თ (ე) ლ ს ა შ(უ)ნდოლს ღ(მერთმან).

წვერგძელსა დ(ავი)თსა და მშ(ო)ბ(ე)ლთა მისთა შ(ე)უნდოს
ლ(მ)ერთმან.

ვარძ(ი)ელსა გრ(ი)გ(ო)ლს, სოხ(ა)სტრისა
დეკან(ო)ზსა და მისთა მშ(ო)ბ(ე)ლთა შ(ე)უნდოს ლ(მ)ერთმან.
ს(უ)ლსა თეოდოზს შ(ე)უნდოს ლ(მ)ერთმან.

ვინცა სწერიან და ჩაიწერებიან მ(ა)თ ყ(ოველ)თა
შ(ე)უნდოს ლ(მ)ერთმან.

204v ს(უ)ლსა ყ(ოველ)თა ქ(რისტიან)ეთა მართალმ(ადი)დებ(ე)ლთა
და რ(ომელ)ნიცა ამ(ა)ს მატიანესა შ(ინ)ა სწერიან
და | ეწერებიან და რ(ომელ)ნიცა არ სწერია,
· მ(ა)თ ყ(ოველ)თა შ(ე)უნდოს ლ(მ)ერთმან

Darejan Kldiashvili

Synodikon of the Georgian Church in the Monastery of St. Catherine on Mount Sinai

From the fifteenth century the increased activity of Georgian monks in the holy cites of the Christian East and the growth of the number of Georgian pilgrims arriving there are readily apparent in historical sources. This is attested by numerous *agapae*, commemorations and colophons, found in the Synodikon of the Monastery of Holy Cross in Jerusalem and the Sinai commemorative chronicle extant in the collections of Georgian manuscripts there. Like at other Georgian centres of the Christian East and West the main goal was the preservation and renovation of the existing churches and monasteries and putting in good order of the rich libraries in their possession.

From this point of view, the Georgian Synodikon or commemorative chronicle of Mount Sinai (*"Commemoration and Chronicle of the Honourable Saint Sinai Monastery Established by the Lord"*) contains especially valuable material. It was read every Saturday in the Georgian church of St. George at the monastery of St. Catherine built by David IV the Builder (1089-1125) at the beginning of the twelfth century. From that time onwards the Georgian brethren must have settled for the most part in this church, built on the northern side of the St. Catherine's yard (adjacent to the Justinian's wall) and in the adjoining cells. In the fourteenth-fifteenth centuries, manuscripts belonging to Georgian monks resident in the various churches and monasteries of Sinai must have accumulated there. The Synodikon (published partially by A. Tsagareli and entirely, but without analysis, by Iv. Javakhishvili) is added at the end of the collection of hymns (Sin. Georg. 77, 92r-205v). The oldest and main part of the Synodikon text is done in the small *nuskhuri* (i.e. minuscule) script, characteristic by its paleography of the fourteenth-fifteenth centuries. Originally, at the beginning and end, as well as between the separate parts of the Synodikon (and also between separate commemorations) a blank pages and spaces were left to enable the writing new commemorations. Paleographic study has revealed

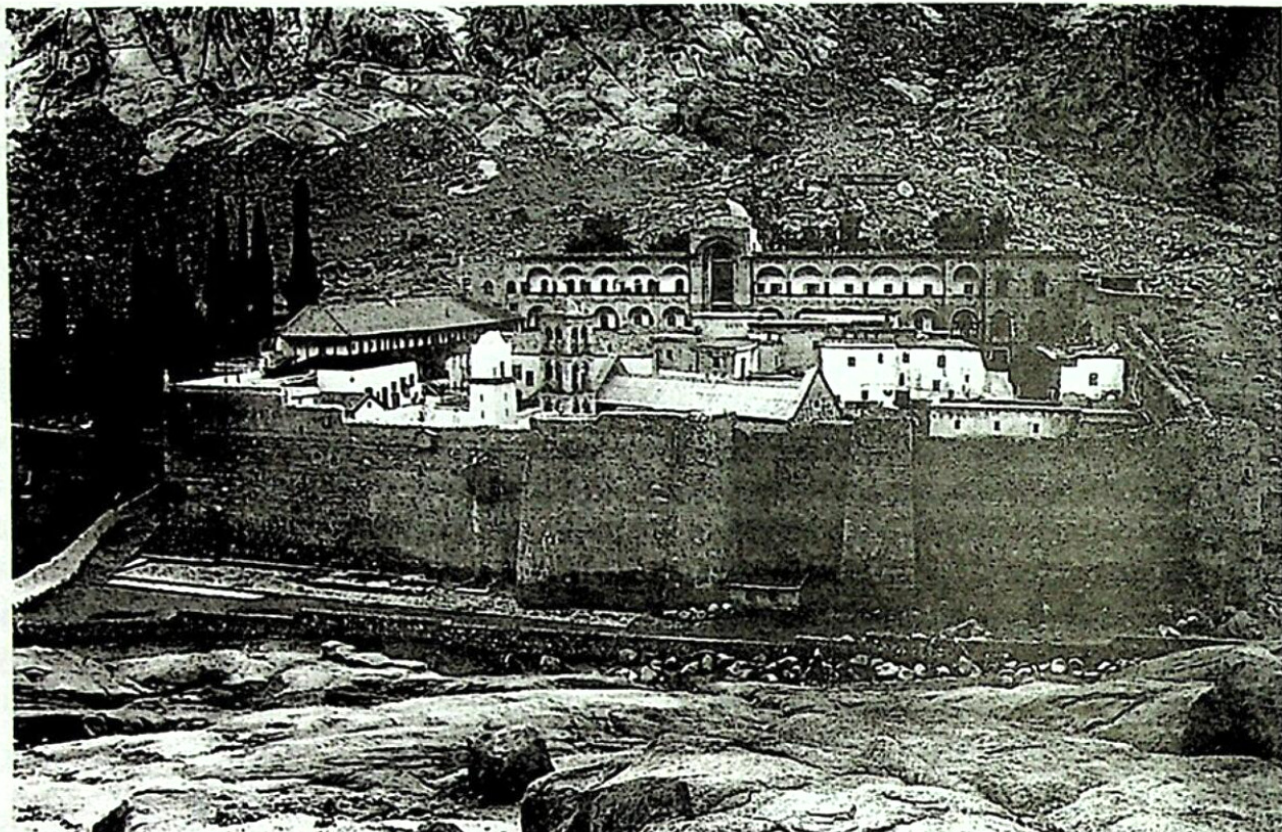
five layers of commemorations in the main text of the Synodikon done in *nuskhuri* and *mkhedruli*.

The main text of the Sinai Georgian Synodikon, apart from the commemorations of earlier Kings, Queens (fourth-twelfth centuries) and Father Superiors of the Monastery of the Holy Cross in Jerusalem (60s of the eleventh century through the thirteenth century), principally contains commemorations of historical figures of the thirteenth-fourteenth centuries. The Sinai Georgian Synodikon must have been compiled in the first decade of the fifteenth century. As for the commemorations added in the text by the authors of the late supplement, they were inserted in the Synodikon from the first quarter of the fifteenth century to the second quarter of the sixteenth century.

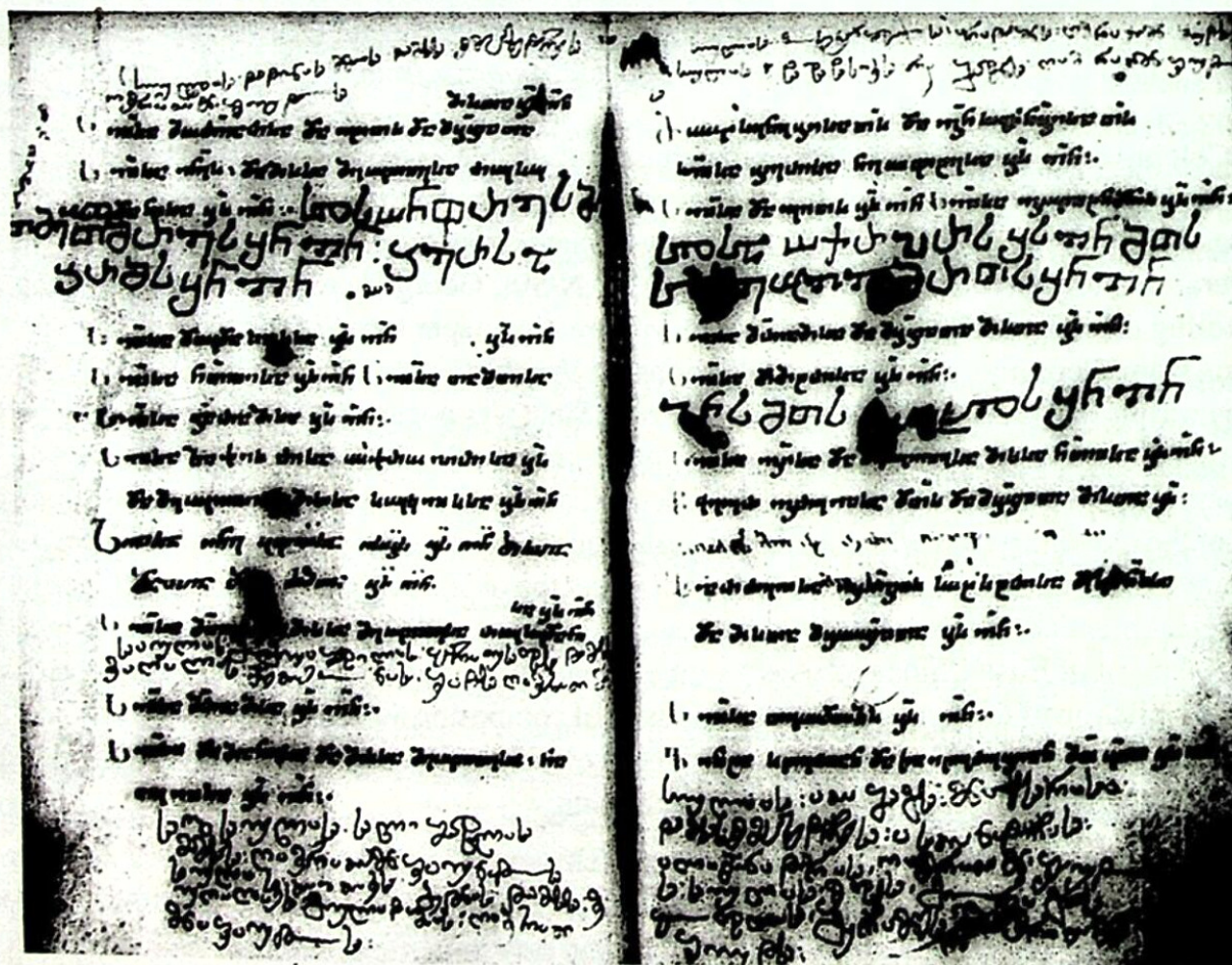
It becomes clear from the title and the introductory part of the Sinai Synodikon that every Saturday a service was held in St. Catherine's for "*strength, victory, establishment and success, peace, health and life*" of Kings of Georgia, as well as for the members of Sinai brethren and for the ancestors. The text of the Synodikon, apart from the introduction and the title, contains sections separated from each other by the title – "*For commemoration and for departed*". The compiler of the Synodikon embodied in each section of the Synodikon the commemorations of kings and queens, nobles, patriarchs, archbishops, Fathers Superiors of the Monastery of Holy Cross in Jerusalem, as well as clergymen and laymen distinguished by their donor activities towards Sinai and Palestine.

Singled out commemoration of the Chidanisdze family, member of which, former Elia – Elise is a compiler of the Chronicle. Elise Chidanisdze seems to have been a member of the local brethren of the Monastery of St. Catherine. According to the family commemorations of the Chidanisdzes, he hailed from ecclesiastical quarters. This family is most likely to originate from western Georgia, namely from the city of Poti.

Colophons of select Sinai Georgian manuscripts enable us to draw, to some extent, a picture of the activity of Elise Chidanisdze and his contemporaneous group of Georgian copyists in the monastery of St. Catherine. Elise and his associates appear to be restorers and copyists of several manuscripts (Sin. Georg. 6, 76, 77, 96; N/Sin. Georg. 6 and 7). Besides coping and restoring the manuscripts, he was charged with treating paper too (Sin. Georg. 76 and 96). We learn from Georgian and Arabic colophons of the thirteenth-fourteenth centuries of Sinai manuscripts that the position of the Georgians on Sinai was not enviable in the preceding period. At that time, the threat of Georgians of their presence in St. Catherine's was real. In the obtaining difficult situation the primary task of Elia Chidanisdze and his associates was sorting out of the old library, left without care, its systematization, restoration, and supplementing of the separate incomplete parts. This work did not affect the oldest part of manuscripts reflecting the liturgical practice of Jerusalem, foxed through a long use and no longer used by that time. The special merit of Elise Chidanisdze as a scribe is mainly due to his original work connected with the compilation of the Synodikon. The necessity of composing the commemorative chronicle of this type was considerable for the revival of the once strong Georgian ecclesiastical and scholarly centre on Mount Sinai and for its very preservation.

სურ. 1. სინას მთის წმ. ეკატერინეს მონასტერი. საერთო ხედი. (ფოტო დ. ცხადაძისა)

სურ. 2. სინას სულთა მატიანე (Sin.77, 203 v-204r)

სურ. 4. ხატი სინას მთის წმ. ეკატერინეს მონასტრის კოლექციიდან. წმ. გიორგი და
დავით (IV) აღმაშენებელი (1104 წლის ახლო ხანები)